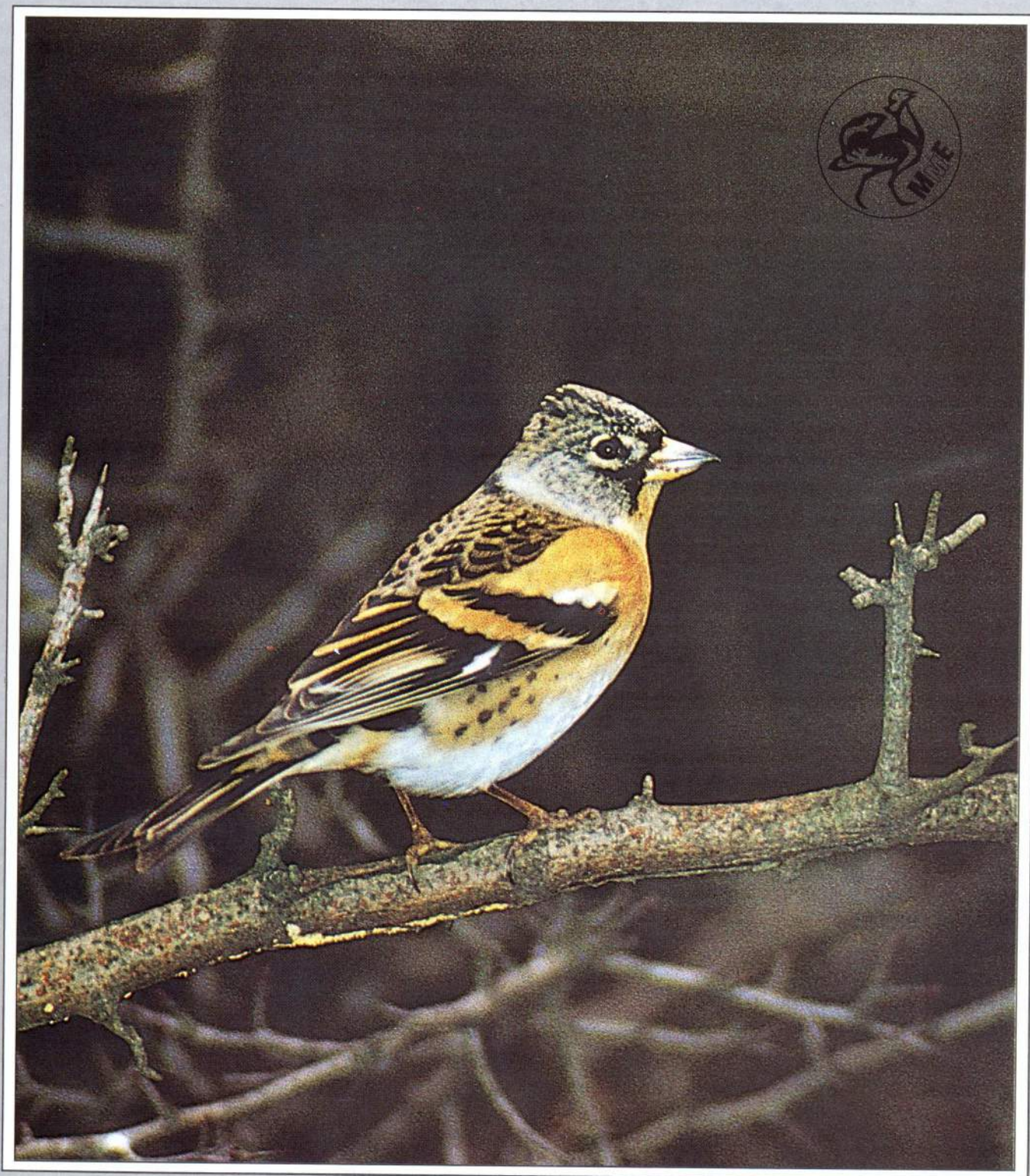

madártávlat

Természetvédelmi folyóirat

1995. november–december

*Minden kedves Olvasónknak
kellemes Karácsonyi Ünnepeket*

és

*Boldog Új Esztendőt
kívánunk!*

A természetvédelem és a sísport

A természetvédelem és a sísport viszonyát általánosságban taglalni nehéz feladat, mert a síelés napjainkra hatalmas, szerteágazó „sportiparrá” vált, amelyben a nemzetközi versenysporté a meghatározó szerep, ugyanakkor fellelhetőek még a hagyományos, amatőr sízés gyökerei is. Ám e két tevékenységet, azok feltételeit és következményeit „fényévek” választják el egymástól.

Ezért először definiálnunk kellene, hogy ma Magyarországon milyen típusú és volumenű sísporttal kell számolni, annak mik az igényei, és ennek alapján meghatározni, hogy ez hogyan viszonyul a természetvédelem érdekeihez? Annak előrebocsátásával, hogy jelenleg Magyarországon síelés alatt szinte kizárólag csak a lesiklást értik, annyit valószínűleg leszögezhetünk, hogy hazánk nem fog alpesi téli olimpiát rendezni, így nem kell tartanunk olyan arányú – még a léptékében nagyságrenddel eltérő alpesi tájban is – helyrehozhatatlan morfológiai változást előidéző beavatkozásoktól, mint amelyekkel Franciaországnak kellett szembesülnie a legutóbbi téli olimpia után. (Ezért harcolnak a szlovák természetvédők a Magas-Tátrában rendezendő téli olimpia gondolata ellen is, mert ez a nemzeti park végét jelentené és nem csak az IUCN normatívák felrúgása miatt.) Ugyanakkor hazánkban is jelentkezik egy számottevő igény sípályák létesítésére, valamelyes szolgáltatással és infrastruktúrával, melynek részbeni kielégítése elől nem zárkozzhatunk el, de természetesen szigorú feltételek előírásával köthetjük csak meg az elkerülhetetlen kompromisszumot. Alaptétel az – és ez nemcsak a természetvédelem és a sízés viszonylatára érvényes –, hogy amíg nem használtuk ki teljes mértékben a már meglévő létesítményekben rejlő lehetőségeket, addig új pályák építésére gondolni sem szabad. Ezért a hagyományos sítépeken kialakított, már meglévő sípályák jó karbantartása és kihasználása a természetvédelem és a sísport közös érdeke.

Kijelenthető tehát, hogy a természetvédelem a lesiklósport fejlesztését, a jelenlegi, sokfelé rendezetlen helyzet normalizálását nem ellenzi. Erre mindenekelőtt ott kínálkozik lehetőség, ahol annak legfontosabb eleme, azaz a lesiklópálya részben vagy egészben rendelkezésre áll. Ezeket a pályákat – nem véletlenül – az ország lesiklás szempontjából legkedvezőbb adottságú területein alakították ki: a Kékesen, Galyatetőn, Bánkúton, a Nagy-Hideghegyen, a Szabadság-hegyen és egyebütt. Sajnos azonban ezek sokszor elhanyagolt, szinte használhatatlan állapotban vannak, és az alapfokú technikai feltételeket is nélkülözik. Ráadásul gyakran nem a tömegsportot szolgálják, pedig tudomásul kellene venni, egyrészt, hogy hazánk a síelésben – éppen természeti adottságainál fogva – sohasem lesz nagyhatalom, másrészt pedig, hogy tömegbázis nélkül tartósan semmilyen élsport nem tud fennmaradni. Ezért a síelést a sportolásra vágyó tömegek egyik legfontosabb rekreációs tevékenységének kell tekinteni (mert a mozgásszegény téli időszakban gyakorolható), és a fejlesztésekkel elsősorban a társadalmi, nem pedig a csoportérdekeket kell kielégíteni.

Az új sípályák létesítésének igénye azért igen veszélyes, mert többnyire

„A természet szolgálatában”

TARTALOM

A természetvédelem és a sísport megkerdeztük... Riport Muray Róberttel	1 5
bemutatjuk Tundrai vendég a téli Hortobágyon: a sarkantyús sármány	5
gyakorlati természetvédelem „Elmegy a fecske, marad a tűzok” Ültessünk boggyótermő fákat és bokrokat! Biztonságosabb oszlop	6 7 8
ami nem madár A tudomány boszorkánykonyhája	9
botanika Egy tisztántúli szikes puszta feledett múltja	10
mme-hírek Minden marad a régiiben Hazai gerincesek természetvédelmi értékelése A „Mezőgazdasági földhasználat és természetvédelem” konferencia ajánlásai Parlagiság-védelem REC támogatással	12 12 13 13
mozaik Adalékok a turul-legendához Miért éppen...? Madárfigyelő Világnap Külföldi madárhírek Ijedtség okozta hirtelen vedlés	14 15 17 17 18
keresztrejtvény	19
postaláda A Hortobágyon madarászunk A Szabadkígyósi Tájvédelmi Körzet	20 22
hirdetések	22
csípgógó Sirályok	23

*A címlapon: téli pinty,
Novák László felvétele.*

madártávlát

Az MME kéthavonta megjelenő folyóirata.

Főszerkesztő: Schmidt Egon

Művészeti tanácsadó: Muray Róbert

Képszerkesztő: Péchy Tamás

Szerkesztőbizottság:

Dr. Kalotás Zsolt, Kállay György,
Márkus Ferenc, Nagy Szabolcs,
Péchy Tamás, Dr. Szép Tibor

Tördelőszerkesztő: Dohán Zsófia

Szedő: Bányai Lászlóné

Kiadja:

Magyar Madártani és
Természetvédelmi Egyesület (MME)

Felelős kiadó: Kállay György

Felelős terjesztő: Harangi István

Szerkesztőség:

1121 Budapest, Költő u. 21.

Levélcím: 1536 Bp., Pf. 391.

Telefon és fax: (1)175-8327

Telex: 226115

E-mail: postmaster@mme.zpok.hu

*Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza.*

Nyomás: Kanalasgém Kft.

ISSN 1217-7156

nehezen egyeztethető össze a védelem alatt álló területek, különösen ezek legértékesebb részei, a fokozottan védett területek szerepével, rendeltetésével. Új sípályák építésére ugyanis általában csak erdőszült középhegységi tájaink legmeredekebb lejtői alkalmasak. Így a pályaépítés első feltétele az erdő kivágása, ami önmagában is nagy veszteség. Ráadásul ezek az erdők többnyire véderdők, amelyeket a természet sokszor évszázadok alatt hozott létre, és mesterségesen nem pótolhatók. Elsőrendű feladatuk a termőtalaj védelme, és eltávolításukkal megindul a rohamos talajerózió. Ezt csak gyorsítja, fokozza a sípályákra nehezülő koncentrált terhelés, különösen kedvezőtlen hóviszonyok és a pálya karbantartásának elmulasztása esetén, ami sajnos jellemző hazai viszonyainkra. A koncentrált terhelés ugyanis a természetes vegetáció, majd a termőtalaj nagy kiterjedésű pusztulását eredményezi, kopár, nem rekultiválható felületek jönnek létre.

Ugyancsak jellemző a már említett alapvető technikai feltételek hiánya, ami szükségszerűen oda vezet, hogy a teljes terhelés arra az egy pályára nehezedik, ahol a felvonó működik. Így volt ez – egészen a közelmúltig – a Normafánál, ahol bármekkora hó hullott is, a sízók órák alatt egészen a termőtalajig lesöpörték azt. Súlyosabb erózió csak azért nem lépett fel, mert az itteni nagy múltú sípályákat, a taposást jól tűrő kultúrgyep borítja (amelyet csak a gyepsí képes elpusztítani). A köves talajú véderdők sérülékeny gyepvegetációja azonban erre a szerepre nem alkalmas, pusztulásához,

az erózió beindulásához már az erdő kitermelése önmagában is elegendő.

A másik gond az, hogy az új sípályákhoz jelentős technikai, infrastrukturális létesítmények szükségesek: mindenek előtt felvonók és közlekedési lehetőségek (utak, parkolók), ezenkívül bizonyos alapfokú vagy igényesebb szolgáltatások, kezdve az egészségügyi ellátástól egészen a vendéglátó létesítményekig. A vendégsereg fogadásához energia, víz, csatorna stb. is kell. Tetézi a gondokat, ha a kiszolgáló létesítmények helyét – ami igen gyakori – rosszul választják meg. Egyedülálló magyar gyakorlat, a sípályák felső kiszolgálása, amely nemcsak a Szabadság-hegyre jellemző (ahol ez kaotikus közlekedési helyzet kialakulásához vezet). Kár, hogy a Libegő építésénél nem vették figyelembe, hogy az első sorban sílétesítmény (mégpedig a legnagyobb kapacitású), és egyszerűbb a libegőt a sípályákhoz telepíteni, mint fordítva.

„A természet szolgálatában”

Felvonó hiányában (vagy rosszul telepített felvonó esetén) a sízók a közlekedést gépkocsival oldják meg, ami a védett területeken különösen nagy gond (lásd Nagy-Hideg-hegy). Az autós roham megindulásával, dugók kialakulásával koncentráltan jelentkeznek valamennyi szokásos környezetszennyezési gond: víz-, talaj-, légszennyezés stb.

Különböző problémákat jelent az is – bár ezen a téren az elmúlt évtizedekben jelentős technikai fejlődés történt, miáltal a káros hatások lényegesen csökkenthetők –, ha hóágyúval kívánják enyhíteni a téli csapadékhiányt. Le kell azonban szögezni, hogy egy ország sielési lehetőségeit alapvetően a természetföldrajzi viszonyok határozzák meg, és a hóágyú legfeljebb kiegészítő megoldás, de nem függetleníthető a meteorológiai viszonyoktól. Alkalmazását csak ott lehet egyáltalán fontolóra venni, ahol már minden egyéb feltétel rendelkezésre áll, mert hatásfoka csekély, üzemeltetése drága és továbbra is vannak – közvetett vagy közvetlen – természetkárosító hatásai.

Tehát – mint a fentiekből is kiténik – új sípályák építése esetén a természetes táj átalakulása kultúrtájává, épített környezetté – ez jelenti a fő veszélyt a természetre. Ezért a fejlett országokban a sísportot igyekeznek távol tartani a védett területektől, de pl. még Bulgáriában is, ahol a világörökség cím elvesztése lett volna a tét a Pirin Nemzeti Parkban tervezett beruházások megvalósulása esetén. (A sílétesítményeket végül másutt építették meg).

Mindezen túl pedig azzal is érdemes lenne számot vetnünk, hogy a sízés nemcsak lesiklásból áll! Hazánk alapvetően síkvidéki ország, így nálunk a sífutás feltételei az igazán kedvezőek. A sífutás lényegesen olcsóbb, veszélytelenebb és nem utolsó sorban sokkal egészségesebb sport, mint a lesiklás. Ráadásul a környezetet nem károsítja, így szinte korlátozás nélkül bárhol művelhető. Ezenkívül a két sportág kombinációját, a másutt egyre nagyobb szerephez jutó túrasíezést is érdemes lenne felfedezni és elterjeszteni, ha a globális felmelegedés és az irreguláris időjárási viszonyok közepette erre még egyáltalán lehetőségünk lesz.

Szilassy Zoltán

madártávlat

Muray Róbert festőművész, állatfestő és amatőr ornitológus, akinek munkáit a hazai és külföldi természetkedvelők egyaránt ismerik. Rajzait, festményeit itthon többek között a Magyar Nemzeti Galéria, a Munkácsy Mihály Múzeum, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, a Mátra Múzeum, külföldön a Philip Morris Art Gallery (USA), a Pieter Breughel Gallery (Amsterdam), a TOWO Art Center (Tokyo) és több bel- és külföldi magángyűjtő őrzi.

A festőművész madarászt, vagy madarász festőművészt kérdeztük életútjáról, a természet és a művészet kapcsolatáról.

– Mi kezdődött előbb: A madarászat, vagy a rajzolás, festészet?

– A természet szépsége már egész kiskoromban megragadott. Káposztás-megyeren nőttem fel, és ha csak tehettem kijárogattam a Szilas-patakhöz, összeszedtem a szép kavicsokat, csigákat, volt rovar- és lepkegyűjteményem, amit az előszoba egyik falára tűztem fel. De leginkább a madarak érdekelték, s mivel kertés házban laktunk, órák hosszat gyönyörködhettem a széncinegékben, rigókban. Édesapám amatőr festő volt, aki sokat festett a természetben, ahova én is gyakran elkísértem. Amíg ő dolgozott én körülnéztem. Emlékszem, egy ilyen alkalommal egészen közélről sikerült megfigyelnem egy nagy fakopáncsot, amint egy nyárfán mászott felfelé. Szintén nagy élmény volt, amikor óvodás koromban sikerült egy gyíkot megfognom. Kidobtam a tízóraitam a táskámból, beletettem az állatot és hazavittem.

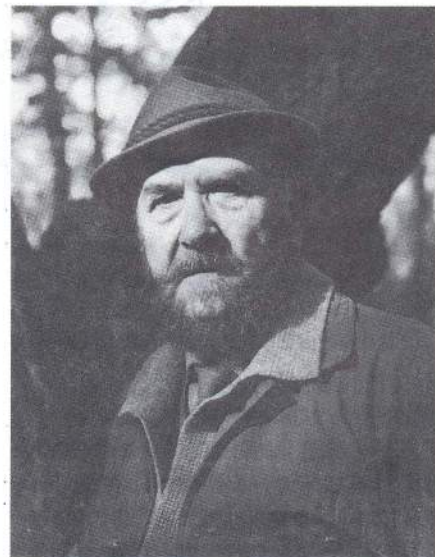
Később, az általános iskolában volt egy kitűnő tanárom, Nagyvárdi Zoltán, akinek sokat köszönhetek. Ő az iskola szertára számára gyűjtött és sokszor magával vitt egy két gyereket, köztük engem is. Ilyenkor amit gyűjtöttünk le is rajzoltuk. Édesapámnak is sokat köszönhetek, aki nagy odafigyeléssel tanított és már a gyerekkori rajzaimat is félre tette. Emlékszem, első rajzos sikerem egy vadetető volt, amit az iskolában a táblára rajzoltam szarvassal, fenyőekkel, és ami olyan jól sikerült, hogy kaptam érte egy tábla csokoládét és egy hétig nem törölték le a táblát.

– A rajz és az állatok tehát szinte születésed óta kísérik életed. Hogyan kerültél komolyabb kapcsolatba az

ornitológiával, a Madártani Intézettel?

– Az első lépés e felé az út felé, az volt, amikor 1945 februárjában kiöntött a Duna. Komoly áradás volt. A kisebb-nagyobb gödrökben összegyűlt a Duna-víz, és sok hal fickándozott bennük, ezekből jó néhányat megfogtam és eladtam. Az értük kapott pénzből vettem meg az első madaras könyvemet, Herman Ottónak *A Madarak hasznáról és káráról* c. művét, amit később ki is színeztem. Dr. Keve András éppen a könyvesboltban volt és megszólított: – Téged ennyire érdekelnek a madarak?

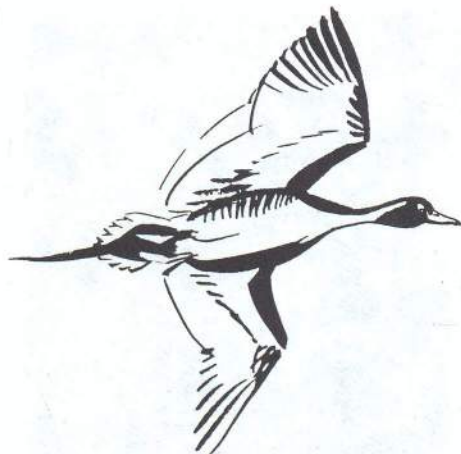
Mondtam, hogy nagyon. Ekkor meghívott a Természettudományi Múzeum állattárába, ahol csodálatos madarakat láthattam. Később is figyelemmel kísérte a munkámat, ha volt kiállításom eljött a megnyitóra, és támogatott. Később aztán megismertem

Dr. Vertse Albertet, Pátkai Imrét is. Megfigyeléseimről cikkeket írogattam az *Aquilába* és elhatároztam, hogy ornitológus leszek. Ezt az elhatározást megbeszéltem Keve Andrással (Bandi bácsival), aki elmondta, hogy nagyon kicsi az esélyem arra, hogy ezen a területen el tudjak helyezkedni, s azt ajánlotta, válasszak inkább valami más pályát, ami mellett természetesen továbbra is foglalkozhatok a madarakkal. Miután jól rajzoltam, festettem, 1949-ben jelentkeztem a Képzőművészeti Főiskolára, ahová azonnal felvettek.

Szüleim féltek attól, hogy mint festő nem tudok majd megélni, és azt ajánlották, hogy szerezzem meg a rajztanári diplomát is. A második évfolyam után lehetett szakosodni, akkor kellett volna a pedagógiát választanom, de én inkább az alkalmazott grafikát választottam, amit a kitűnő Konecsni György tanított, akinek nevét és szá-

mos munkáját gyerekkorom óta ismerem és tiszteltem.

Így tehát szüleimmel megbeszélve az alkalmazott reklámgrafikát választottam, és harmad évtől az Ő osztályába kerültem. Konecsni a végzés után is odafigyelt rám, szerzett munkákat, saját kiállításaihoz, BMV-hez hívott és nagy jövőt jósolt nekem, de nem sokkal 1954 után meghalt. Egy évvel a főiskola befejezése után Kádár György visszahívott a főiskolára tanítani. Ez nem tartott soká, mert jött 1956 és mint fiatal tanárt megválasztottak a Forradalmi Bizottság tagjává és készítettük az ellenállást. Köztünk volt az amatőr ornitológus Koffán Károly is. A forradalom bukása után engem természetesen kirúgtak a főiskoláról két másik társammal együtt, és a pedagógiai élet ilyenformán véget ért, amit akkor nem is vettem rossz néven, de később se bántam. Attól kezdve szabad pályán dolgoztam. Miután már a főiskolán is ismert volt, hogy szívesen rajzolok állatokat – a diploma munkám a kert madarai voltak –, számos helyről kaptam ilyen irányú megrendelést. Főiskolai munkám egyik értékelője Szegi Pál újságíró, esztéta, aki egyben a *Kisdobos* című lap főszerkesztője is volt. Ő bízott meg azzal, hogy készítsek a lap számára illusztrációkat. A Móra Könyvkiadó ekkor adta ki a *Vadállatok* című mesekönyvet, melynek Teven Andor könyvművész volt a képszerkesztője, és felkértek az illusztrációk elkészítésére. Később Homoki Nagy István filmjeihez készítettem filmplakátokat, vadászati-, erdészeti kiállítási pavilonokat rendeztem, diafilmeket csináltam állatmesékhez. Akkor már volt két gyermekem, kellett a pénz, így szinte minden munkát elvállaltam. 1971-ben nagy feladat volt a Vadászati Világkiállításra való felkészülés. Négy pavilont terveztem, pl. a FÉG fegyvercégnek a pavilonját stb. Igazán nagy és élvezetes munka volt. Attól kezdve a vadászatnál is számon tartottak és ellát-

tak munkával, illusztráció készítéssel, embléma tervezéssel stb.

– *A madarászás, festés-rajzolás mellett, úgy tudom, hogy vadászol is, sőt egy időben puskával gyűjtöttél.*

– Igen. 1945-ben kaptam egy légpuskát, s mivel a lepkegyűjtés nem bizonyult tartósnak, a madarakat gyűjtöttem, amiket kipreparáltam. Ezt a gyűjteményt később a Madártani Egyesületnek adományoztam. 1957-ben kezdődött az igazi lelkes gyűjtőperiódus, amikor is a korábban porig égett Természettudományi Múzeum Állattára számára újra kellett kezdeni a gyűjtemény feltöltését. Jelentkeztem Dr. Horváth Lajosnál erre a feladatra, s akkor még múzeumi puskával mentünk ki a területekre. Később lettem a vadászvizsgát és saját puskám lett. Sokfelé jártunk: Biharugrára, a Hortobágyra, a Balaton mellé, de kedvenc helyeink a Pestkörnyéki részek voltak. Velünk járt Esztergályos Lajos, Hüttler Béla, akik akkor preparátorok voltak. Ez a gyűjtés Horváth Lajos nyugdíjazásáig tartott. Tulajdonképpen ilyen módon lettem vadász. Nagy vadász azonban sosem voltam, egyetlen egy vaddisznót lőttem egy osztrák vadaskertben.

– *Térjünk rá a festészetre. Ma már szinte csak festesz, egyéb munkát nem vállalsz.*

– Hát igen. Mint alkalmazott grafikus 20 éven keresztül dolgoztam, de a világkiállítás és az ott látott képzőművészeti munkák erős hatással voltak rám. Tulajdonképpen ezután kezdtem elmerülni az állatfestészetben. Képeimnél nem arra törekszem, hogy minden fűszál a helyén legyen, hanem a hangulatok, benyomások, amik életem során érték, hitelesek legyenek. Ezt én hangulati realizmusnak nevezem.

5 éve, 60 éves koromban volt egy visszatekintő életmű kiállításom, ahol a nagyvadas vásznaim mellett a madaras munkásságom is helyet kapott a falakon. Ilyen volt pl. a *Vadlexikon* című sorozat, ami szinte az egész magyar madárfaunát jelenítette meg, vagy a sokak által ismert természetvédelmi plakátok, ami bemutatta és érték szerint csoportosította a hazai védett madárfajokat. Ez egyébként az én ötletem volt még abból az időből, amikor a Természetvédelmi Hivatalban voltam esztétikai tanácsadó. Ez 10 évig tartott és nem volt igazi állás, csak amolyan bejárógató, bizonyos feladatokat megoldó periódusa az életemnek. Ezt a

„A természet szolgálatában”

plakátsorozatot egyébként egyik fő művemnek tekintem, mivel az ötlet is tőlem származott, a megvalósítás is elismerést nyert, és ezáltal vált madarászok, iskolások, pedagógusok számára ismertté a nevem. Az illusztrációt tehát lassan abba hagytam részben azért is, mert a szemem az aprólékos munkára már nem igazán jó, és úgy döntöttem, inkább festek. Nem anyagi megfontolásból, hanem szenvedélyből. Kialakult egyfajta vevőköröm elsősorban külföldön. Voltak kiállításaim Németországban, két alkalommal Svájcban, egyszer Luxemburgban és kétszer Belgiumban. Ezek önálló kiállítások voltak. Az egyik után kaptam egy német elismerést is, a Szt. Hubertus Érmét.

– *A Madártani Egyesületben is volt, ill. van tisztséged. Mit jelent ez?*

– Gyakorlati ornitológiai munkában – szinkron megfigyelés, gyűrűzés – nem igazán tudtam és tudok résztvenni elfoglaltságom és speciális érdeklődésem miatt. Egyszer-kétszer rendeztünk Madarász Képzőművész-tábort Péchy Tamással, melyek sikeresek voltak, de azok megismérlése valahogy nem jött össze. Ezt még most is szívesen megcsinálnám, hiszen tehetséges fiatalokkal lehetett találkozni. Az MME-nél a Propaganda Bizottság elnöke lennék, voltak ötleteim, amit részben meg is valósítottunk egypár lelkes taggal, barátal, de pénz hiányában túl sokat tenni nem tudtunk. Nagy örömmre szolgál, hogy kicsit a munkámat ismerve, követve pedagógusi hajlamaimat magam köré csoportosítottam jó néhány tehetséges fiatal, akik vagy spontán jelentkeztek vagy én hívtam őket. Ezek közé tartozik a tehetséges Valaczkai Erzsébet biológia és rajz szakos tanárnő, a kitűnő olajfestő Kiss Richárd, a szépen rajzoló Szarvas Pongrác, Prihoda Judit, Nemes István a bajai madárillusztrátor, vagy Péchy Tamás, aki tartalmas tájképeket fest, vagy a solymászokból lett állatfestő Udvarnoki testvérpár.

Hát ennyi.....és újra felveszi az ecsetet, és belemérik a hatalmas vásznon kialakuló őszi erdőbe, amiről már most, félkész állapotban is érződik egy olyan ember tehetsége és alázata, akinek egész eddigi életét át-meg átjárta a természet szépségének tisztelete.

az interjút készítette:
Péchy Tamás

madártávlát

Tundrai vendég a téli Hortobágyon: a sarkantyús sármány

A hazánkon átvonuló vagy telelésre ideérkező madarak között a sarkantyús sármány (*Calcarius lapponicus*) szinte még „friss” jövevénynek számít, mert első biztos magyar adata 1960. január 10-ről származik. Egy évtizeden át alig akadt néhány további megfigyelés, sőt, még a '70-es években is a ritkaságok közé sorolták.

Bár a bizonyító példányok Ürbőpusztáról származnak, madarunkról két évtized után kiderült, hogy a Hortobágyon rendszeres és eléggé nagyszámú vendég, melyet a leghavasabb téli napok kivételével ősztől tavaszig mindig meg lehet figyelni.

Terepi megfigyeléséhez, de főleg megtalálásához némi szakmai ismeretre és gyakorlatra is szükség van, hiszen téli ruhában nagyon eltér a szakkönyvek nászruhás ábráitól, ráadásul ilyenkor rejtőző, bujkáló életmódot folytat. A pusztai élőhelytípusok ismeretében először mindig a szikfokok félmagas növényzetét, a kígyófarkfű (*Pholiurus pannonicus*) állományokat érdemes átvizsgálni. Az egérszerűen surranó, a fűcsomók, jószágnyomok fedezékében

meglapuló madár megpillantása nem könnyű feladat. Rendkívül jó rejtő színei miatt az ide látogató madármegfigyelőknek legtöbbször csak teleszkóppal beállítva tudtam megmutatni a néhány méterre becserkészett példányt. Lapulás, álcázás közben alig mozdul, így a gyakorlatlan megfigyelő a teleszkópban sokszor csak szemének csillogásáról vette észre, hogy hol is van a madár...

Felrepülve mindig szólnak, kezdetben éles, cserrenő „pri-pri” hangot adva, időnként pedig „tyjú”-höz hasonló egytagú füttyel hívogatnak. Mindkét hang emlékeztet a hósármányéra, de attól mélyebb, rövidebb. Egyéb szikes gyepeken, lekaszált rétek tarlóján, sőt, pusztaszéli lucernások, parlagok területén is előfordul. A Hortobágyon kívül a Tiszántúl szikesein másfelé is felbukkant, sőt, pár éve már Kelet-Szlovákiának a határainkhoz közeli részein is megfigyelték. Mi lehet az oka, hogy bár az elmúlt tizenöt-húsz évben több részletes tanulmány is megjelent hazai előfordulásáról, a madarászok tudatában még mindig hazánk egyik legrit-

kább madaraként él? Talán segít valamit e tévhit eloszlatásában a sarkantyús sármány hortobágyi telelésével kapcsolatos néhány alábbi információ.

- Legkorábban érkező téli madár-vendégünk, amely már szeptember 12–15 körül megérkezik a pusztára.
- Csak a nagy havazások utáni tartós hidegek alatt tűnik el átmenetileg néhány napra vagy hétre, de az enyhüléssel újra visszatér.
- Tavasszal nagyon sokáig kitart, a március végi, sőt, az áprilisi előfordulás sem ritka, de akadtak már májusig időző csapatai is. Március végén a hímek már erősen színesednek, néha énekelgetnek is!
- Létszámuk nem is olyan csekély: egy-egy telelési szezonban 300–500 példány tanyázik a Hortobágy különböző területein, de kiugróan jó években ennek akár a kétszerese is lehet. Ilyen volt az 1978–79-es szezon, amikor két nagy csapatban 480 (Kunmadaras), illetve 350 (Nagyiván) egyedet számláltam.
- Hirtelen támadó zord télben néhány példány nem húzódik el. 1986–87 szigorú telén még az udvari madáretető szórójára is bejártak, ahol a téli kenderikék tömegébe elegyedve fogyasztották a zúzott napraforgót és a magtári sepredéket.
- A hótoló gépek által letisztított útpadkákon is keresgélnek néha. Ezért ha a Hortobágyon télidőben járva az útszéli sávokon feltűnően jámbor apró madarat látunk, az akár sarkantyús sármány is lehet, érdemes megsejtelni alaposabban.

Madarunk a telelő állomány növekedésével 1960 és 1995 között látványos „karriert futott be”. A rendszeresen használt hortobágyi telelőhelyeken egyfolytában több mint hat hónapot tartózkodik évente, így kialakult az egyetlen olyan közép-európai telelőhelye, amely nem tengerparti környezetben van.

Sarkantyús sármány a szikfoki növényzetben

A szerző felvétele

Dr. Kovács Gábor

„Elmegy a fecske, marad a tűzok”

„Elmegy a fecske, marad a tűzok.”
– Vajon mindig igaz ez a magyar közmondás?

A tűzok (*Otis tarda*) három földrészt népesít be Marokkótól Ázsia keleti csücskéig. Ezen óriási térség nagyon változatos klimatikus viszonyokat ölel fel. Ázsiában a költő állományokat a kíméletlenül hideg tél rendszeres vonulásra kényszeríti. Mindkét alfaj (a Dybowski és a törzsalak) Kínába, Koreába s talán még délebbre megy telelni, aztán a tél múltával minden tavasszal visszaérkeznek őszi szaporodó helyeikre. Az oroszország európai részén élők szintén déli irányú vándorlást követnek, míg a Kárpát-medencében és ettől nyugatra található populációknál nem beszélhetünk rendszeres vonulásról.

A hazai vadászati és ornitológiai szakirodalomból jó néhány megfigyelés ismeretes, ami azt támasztja alá, hogy az élőhelyéhez hűnek ismert tűzok időnként dél–délnyugati irányban elhagyja az országot. Csornai Richard 1939 decemberében Mohol (a mai Mol) fölött ezres tűzokcsapatot látott, amint déli irányba repültek. Ha a térképre tekintünk ez legalább 100 kilométerre van az akkori nagy állományok élőhelyétől. A közeli múltban (1984/85, 1986/87 telén) is történtek hasonló események, mert az akkori téli számlálások tanúsága szerint nem találtak az állomány jelentős részét „idehaza”. A vonulásra további bizonyítékok is akadnak. Olaszországban több száz alkalommal figyeltek meg tűzokot és sajnos zömmel le is lőtték! Vagy az a biztosan Magyarországról származó tíz éves kakas, ami Albániában került meg 1992 telén és feltételezhető, hogy nem egyedül járt ott. Napjainkban is tapasztaljuk a téli számlálások kapcsán, hogy nem minden populáció lelhető fel a szaporodó helyeik közelében. Megjelölt és albínó tűzokok nyomon követése, kisebb-nagyobb kóborlások tanúbizonyságai, de a téli számlálási eredmények „hiánya” is a kóborlás tényét erősíti.

A nemzetközi irodalom is sokat foglalkozik a kérdéssel. Így tudjuk, hogy a német síkság tűzokjai időnként nyugatra költöznek, és eljutnak Hollandiába, Luxemburgba, Belgiumba, Franciaországba, sőt még Angliába is. Vándorlásuk során azonos útvonalat és pihenőhelyeket használnak, ami arra utal, hogy megőriztek még valamit az ősi időkből.

De vajon mi váltja ki ezt a vándorlást egyes években? Erre Hummel professzor vizsgálatai adták meg a választ. A vonulás kiváltó faktora a sokévi átlagnál hidegebb, tartós korai hideghullám, jelentős mennyiségű havazással. Amikor a klimatikus tényezők már csak későn, január végén vagy februárban jelentkeznek, oldódni látszik a vonulási ösztön, és helyben maradnak a madarak. Győz a szaporodási késztetés, és ez a dürgőhelyek közelében tartja a tűzokokat, ami sajnos végzetes lehet, ha a tél nem enged szorításából, mert a madarak nem jutnak táplálékhoz. Tömeges elhullás szinte kivétel nélkül ilyen körülmények között fordul elő.

(vadászat, távvezetékeknek ütközés stb.). Régen is voltak ilyen veszteségek, de az akkori magasabb szaporodási eredmény mindig képes volt hosszabb távon kiegyenlíteni, egyensúlyban tartani az állományt. Sajnos az említett utolsó, egymást követő két nagy vándorlás és az itthon maradó egy részének pusztulása mintegy 1000 példánnyal csökkentette 1987 tavaszára a magyar törzsalományt. Ez olyan csapás, amit azóta sem tudott kiheverni – az ismert okok miatt – a napjainkban szerény szaporulatot produkáló tűzok (egy tojóra mindössze 0,54 felnevelt fióka jut). Szerencsére hasonló tél nyolc éve nem volt, de vajon meddig nem lesz, és ha igen, mit tudunk tenni a tömeges pusztulás ellen?

Közismert, hogy a tűzok kedvelt téli takarmánynövénye az őszi káposztarepce vagy a takarmánykáposzta. Az utóbbi termesztése sajnos szinte teljesen megszűnt. A repce fő termesztő körzete sem esik egybe a tűzok elterjedésével, hiszen ez a növény elsősorban a Dunántúlon termelhető biztonsággal. A Tűzokvédelmi Program egyik eredménye – a szükséges anyagi eszközök igénybevételével –, hogy a keleti országrész tűzoklakta vidékeire is kerül ebből a fontos növényből a vetésszerkezet palettájára. Ezek a vetések a csapatokba verődött tűzokok rendszeres tartózkodási körzetében találhatóak, így azokra könnyen rábukkannak és szep-

A tűzok legjobb takarmánynövénye a repce

A szerző felvétele

Természetesen a vándorlás viszon-
tagságaihoz kevésbé edzett tűzok nagy
veszteségeket szenved az út alatt is

tember végétől tavaszig kitűnő táplálékkal látják el az olykor 100–150 példányt számláló telelő madarakat. A vé-

kony, maximum 20 cm-es porhó nem akadály az erős lábakkal rendelkező tűzokok számára. Ilyen körülmények között a táplálék hozzáférhetősége biztosított. A területen élő nyulak, őzek kaparási helyei, vagy a juhok nyomaiiban előbukkanó repcelevelek is jó szolgálatot tesznek. A hó időnként ennél sokkal magasabb és a felső réteg be is kérgesedhet. Ekkor szükségessé válik annak vékonyítása, törése, nagy erőgépek után akasztott alkalmas eszközökkel (simító, gréder). Az ily módon megvékonyított hótakaró már lehetővé teszi a táplálékhoz való hozzájutást. Téli etetésükkel is próbálkoztunk.

Elsősorban a silókukorica vált be, de csak nagyobb hidegben fogadják el a tűzokok. A szemes terménnyel való etetés nem vált be, hiszen a varjak, fácánok, juhok gyorsan felélik az etetőhelyek kínálatát, ráadásul, úgy tűnik, hogy a gabona magvak emésztetlenül ürülnek a bélsárral az emésztőcsatornából. Káposzta hulladékot, takarmányrét is szívesen elfogad a tűzok, de ezeket gyakran frissíteni kell, mert a fagyos takarmánytól bélgyulladás kaphatnak, legyengülhetnek és így elpusztulnak.

A tél kiszámíthatatlan. Ha megismétlődik ami utoljára 9–10 éve volt,

nem tudni, helyben tudjuk-e marasztalni és átsegíteni egy újabb hasonló télen a még megmaradt féltve őrzött tűzokjainkat. Erre a téli védelem fontosságát szem előtt tartva a szükséges repce területek és hótakarítás, etetés fenntartása mellett egy korán jelentkező kíméletlen tél adhat választ. Az eddig szerzett tapasztalataink talán áttekinthetők majd madarainkat a nehéz időszakon, hiszen egy újabb nagyarányú állományvesztés talán véglegesen megpecsételné a magyar tűzok sorsát.

Fatér Imre

Ültessünk bogyoétermő fákat és bokrokat!

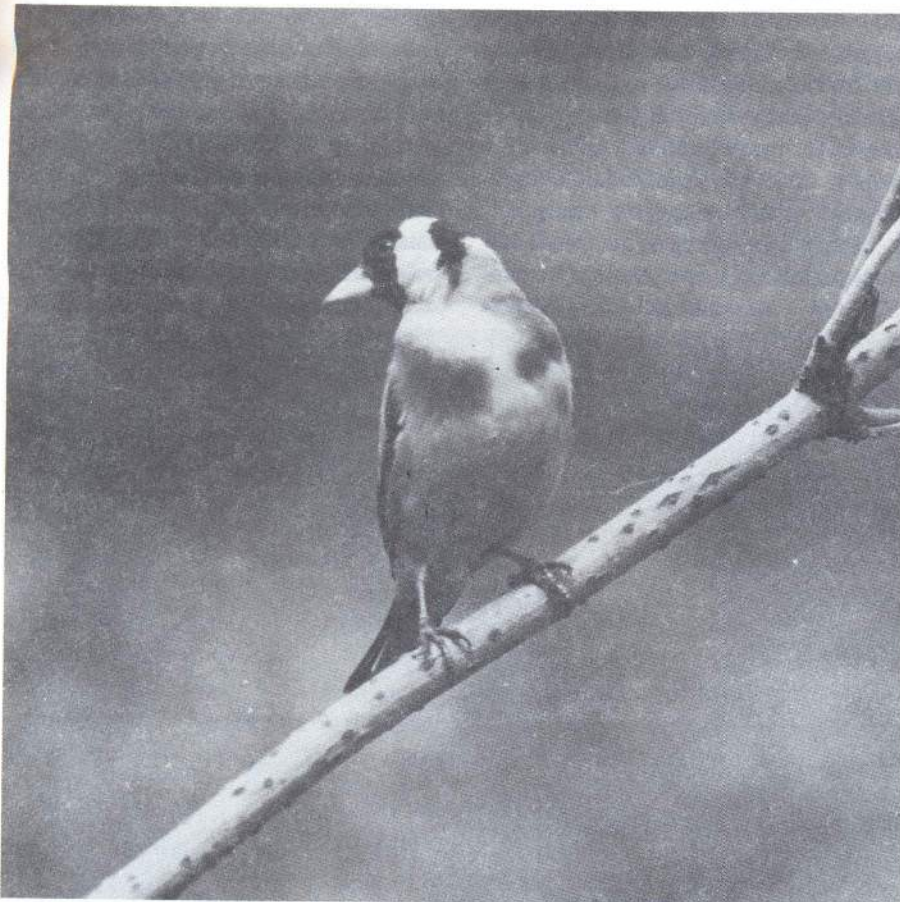
Aki ősszel és télen figyelemmel kíséri a madarak tevékenységét, biztosan észrevette már, milyen sok faj keresi fel rendszeresen az erdőszélén, parkokban, ligetekben vagy a kertekben álló, bogyókkal vagy más ehető terméssel teli fákat és bokrokat. Ezek a termések természetes őszi-téli táplálékukhoz tartoznak, nem egyszer meghatározó szerepük van abban, hogy bizo-

nyos madárfajok megjelenhetnek, illetve huzamosabb ideig tartózkodhatnak egy adott területen. A korábbi nagy csonttollú inváziók idején például a bőbitás madarak nem egyszer sok száz vagy akár több ezer példányt számláló tömegei csak addig járták a budapesti parkokat és ligeteket, amíg az ostorfák bogyóival táplálkozni tudtak. Amikor ez az élelemforrás megszűnt, a csont-

tollú csapatok is tovább vonultak és táplálékkereső útjaik során a gyűrűzések tanúsága szerint Dél-Európa különböző tájain szóródtak szét.

Turcek vizsgálatai szerint a fekete bodza bogyóit több mint 60 különböző madárfaj fogyasztja több-kevesebb rendszerességgel. A Budakeszi határában lévő Bodzás-árokban az érés idején, augusztus–szeptemberben, mindig nagyon sok poszáta látható, de rendszeres vendégek a bogyókkal teli bokrokon az erdőből odalátogató sárgarigók, a kóbor seregélycsapatok, rigók és rozsdafarkúak is. Különösen a rigók kedvelik az ezüstfa és a galagonya termését. Az alföldi ezüstfa ligetekben télen néha óriási fenyőrigó csapatok táplálkoznak, köztük majdnem mindig megfigyelhetünk néhány szőlőrigót, sőt áttelelő énekes rigót is. A feketerigók Budaörs határában, de másutt is tömegesen keresik fel a galagonyával borított domboldalakat. Szintén Turcek adatai szerint 63 madárfaj fogyasztja például a madárberkenye piros bogyóit is. A késő őszi-téli erdőszélén, vágásokban, parkokban gyakran láthatjuk a fagyal fekete termését békésen morzsolgató süvöltőket.

Fentiekből spontán következik, hogy madarainkon sokat segíthetünk azzal, ha olyan fákat vagy cserjéket telepítünk a kertben, parkokban de bárhol másutt is, amelyek termését az őszi-téli időszakban fogyaszthatják. Sőt, például ha a szőlőtermő vidéken, a szőlőhegyek közelében telepíté-
nének nagyobb bodzásokat, valószínűleg mérsékelni lehetne a korai szőlőben

Tengelic

Fotó: Péchy Tamás

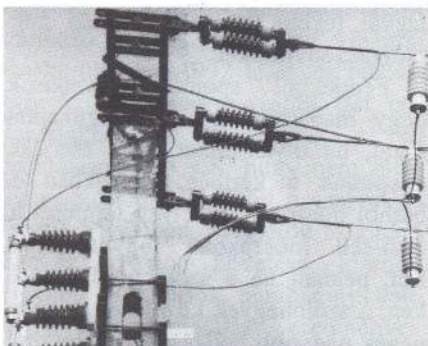
okozott seregélykárt, hiszen a csapatok a riasztott területről feltehetőleg egyre inkább a kényelmesen és veszélytől mentesen elérhető bodzásokra szoknának át. A kert napos sarkában tavasszal leszűrt bodzavesszők többnyire meg-erednek és nagyon gyorsan fejlődve hamar termőre fordulnak. Az ezüstfa a táplálékot nyújtó termés mellett kitűnő fészkelőhelyet is kínál, sűrű és tuskés gallyai között előszeretettel költ például az örvös galamb, nyílt területeken a szarka, melynek fészkében később a védett erdei fülesbagoly telepedhet meg. Díszcserjének is alkalmas a márdárberkenye vagy a húsos som, de a pirosuló terméssel teli galagonyabokor is szemet gyönyörködtető látvány. Megfelelő helyen és gondozás mellett a galagonya és a fekete bodza kisebb fá- vá is növekedhet. Egyebek mellett Tatárszentgyörgy határában vannak ilyen vaskos törzsű, szétterülő „galagonyafák”, bodzafát pedig sok helyen találunk, ahol a növény magányosan áll és volt helye növekedni.

Akit pedig a többször is idézett, a madarak és fák valamint cserjék ökológiai kapcsolatait tárgyaló könyv közelebbről is érdekel, íme a címe: Frantisek Turcek: *Ökologische Beziehungen der Vögel und Gehölze*. Bratislava, 1961, p. 330. Szakkönyvtár-
rakban valószínűleg kölcsönözhető.

Schmidt Egon

Biztonságosabb oszlop

A zala megyei Kehidakustány köz-
ségben a faluba beérkező 20 kV-os ve-
zeték utolsó oszlopán, mely egy OTR
20/400 típusjelű transzformátoros

Biztonságosabb oszlop Fotó: Palkó Sándor

Gólyacsálád

Fotó: Péchy Tamás

oszlop, évek óta elpusztult a közeli ház kéményéről kirepülő összes fiatal góly. A falubeliek – főleg Tamás Erzsébet, aki a polgármesteri hivatal dolgozója – többször kérték az áramszolgáltatókat, hogy tegyenek valamit a rendszeres gólyapusztulás ellen. Mivel kérésüket nem teljesítették, tölem kértek segítséget. A következőkben ennek az ügynek a történetét írom le, azzal a szándékkal, hogy ötleteket, tanácsokat adjak az ilyen jellegű problémák megoldásához.

A lakók a helyszínen megmutatták, hogy pontosan hol, melyik oszlopon pusztultak el ezek a madarak. Azt tapasztaltam, hogy az oszlopon levő biztosító patronokhoz és a transzformátorhoz az oszlop fölött vezetik át a csupasz 20 kV-os vezetékeket. Ha madár száll az oszlop tetejére, szinte biztos, hogy érkezéskor vagy induláskor megközelíti vagy megérinti a vezetéket, mely a pusztulását okozza. Felkerestem az áramszolgáltatókat, elmondtam nekik ezt a problémát, kértem őket, hogy helyezzenek valamilyen leszállásgátlót vagy megemelt „ülőkét” az oszlopokra, mely távol tartja a gólyakat a vezetéktől. Kérésemet azzal hártották el, hogy a szabványok és a védelmi előírások tiltják az ilyen eszközök felszerelését.

Ezzel a problémával felkerestem Benkő László zalaegerszegi elektromoshálózat-tervező ismerősömet, aki már korábban is sokat segített a villanyhálózaton levő gólyák védelmében. Ő javasolta a következő megoldást: Az oszlop tetején levő vízszintes acélszerkezet (szaknyelven keresztartó) alatt vezessék a két szélső vezetéket a bejövő vezeték feszítőszigetelőjétől a patronokig. A középső vezetéket, csak az

„A természet szolgálatában”

oszlop felett lehet átvezetni, ezért azt ezen a szakaszon célszerű szigeteltre cserélni. Ehhez jól használható a főleg beltéri transzformátoroknál alkalmazott MABAL szigetelt 20 kV-os kábelér. A kerámia túlfeszültség-levezetőket is úgy célszerű áthelyezni, hogy azok ne felfelé álljanak, hanem a vezetékről lefelé lógnak. Ezzel a problémával és megoldási javaslattal telefonon megkerestem a DÉDÁSZ Rt. vezérigazgatóját, Tatár Dénes urat Pécsen. Ő minden segítséget megígért és keszthelyi kollégái néhány napon belül elvégezték a módosítást ingyen, gólyavédelmi ajánlasként. Az anyagköltséggel, munkabérrel, géphasználati költségekkel és az áramszünetből adódó nyereségki-
eséssel együtt kb. 30.000 forint ráfordítású egy ilyen változtatás. Az átalakított oszlopokról készült fényképen jól látszik az oszlop felett átívelő vastag, szigetelt vezetékszakasz. A munka jól sikerült, az idén kirepült fiatalok már biztonságos pihenőhelyként használták az oszlopot. Hosszú évek óta ez volt az első olyan esztendő, amikor Kehidáról is indulhattak fiatal gólyák Afrika felé. Köszönet érte a DÉDÁSZ Rt. dolgozóinak. Sok madár elpusztul azokon a 20 kV-os oszlopokon is, amelyeknek a tetején árbóckapcsoló van. Sajnos ezek biztonságosabbá tételére még nem látam megfelelő módszert. Kérem a tisztelt olvasót, ha ismer valamilyen megoldást, mely ezeket az oszloptípusokat is madárbaráttá teszi, értesítsen levélben, melyet előre is nagyon köszönök.

Palkó Sándor

8900 Zalaegerszeg,
Galamb u. 6.

A tudomány boszorkánykonyhája

„Egyszer volt, hol nem volt, az Óperenciás tengeren is túl, volt egyszer egy kerekerdő...”, kezdődik a mese, és ahogy közeledünk, az álom valóra válik. Franciaország középnyugati részén 5000 ha erdő közepén, egy hajdani amerikai laktanya barakkjaiban helyezkedik el ez az Európában egyedülálló kutatóbázis.

A körülvevő masszív erdőtümeget mézskőrétegen dúsan burjánzó gazdag vegetációjú tölgyvel elegyes bükkerdő alkotja. A helyi csapadékos, enyhe klíma és a talaj típusa egy különleges aspektust hozott létre, melynek eredetiségét egyes meridionális növények jelenléte adja (montpellier juhar, molyhos tölgy). A kerekerdő gazdag flóráját változatos állatvilág népesíti be, így a jól karbantartott ösvényeken vaddisznóval, őzrel, borzsal, rókával, menyétrel találkozhatunk, de az emlősök mellett számos kétlábú, hüllő és madár is keresztezheti utunkat. Jelenleg az erdő növényvilága az Office National des Forêts (Nemzeti Erdőgazdaság) felügyelete alá tartozik, míg a fauna nyomonkövetése az Office National de la Chasse (Nemzeti Vadászati Társaság) segítségével történik. A területnek több mint a fele kerítéssel körül van zárva és az erdő csendjét örök biztosítják, sőt oly nagy hangsúlyt fektetnek a fák békéjének megóvására, hogy csak

külön engedéllyel lehet a sűrűben bóklászni.

A rezervátum bejáratánál, a „tudós boszorkák, varázslók vegykonyhájaként” lapul meg a Biológiai Kutatóközpont (Centere d'Études Biologiques de Chizé).

„Csak úgy ismerhetjük meg egy faj szexuális viselkedését, ha az etológusok, ökológusok, endokrinológusok összehangolják törekvéseiket és közös nevezőre hozzák eredményeiket. Ez az összefonódás kívánatos más területeken is, és nagyban megkönnyíti az ilyen irányú törekvéseket, ha összefogjuk az etológusokat, ökológusokat, endokrinológusokat egy, a biológia szolgálatába állított intézményben.” (Pierre-Paul Grasse, Avant-propos des Entretiens de Chizé, 1958, E. Masson).

Ez az ötlet nyitotta meg a CNRS kapuit és az V. Plan-Equipment National pénztárcáját, és hozta létre ezt a kutatóegységet Niortól, vagy ahogy a franciák hívják, a kisburzsoázia központjától 20 kilométerre.

Jelenleg 5 szerződéses, valamint a CNRS 6 állandó kutatója és számos technikus, számítógépes szakember, állatgondozó dolgozik Paul Juventin igazgató varázspálcájának irányítása alatt. A kutatások Poitu-Charentes régióra (Franciaország középnyugati területe), valamint az Ausztrál-

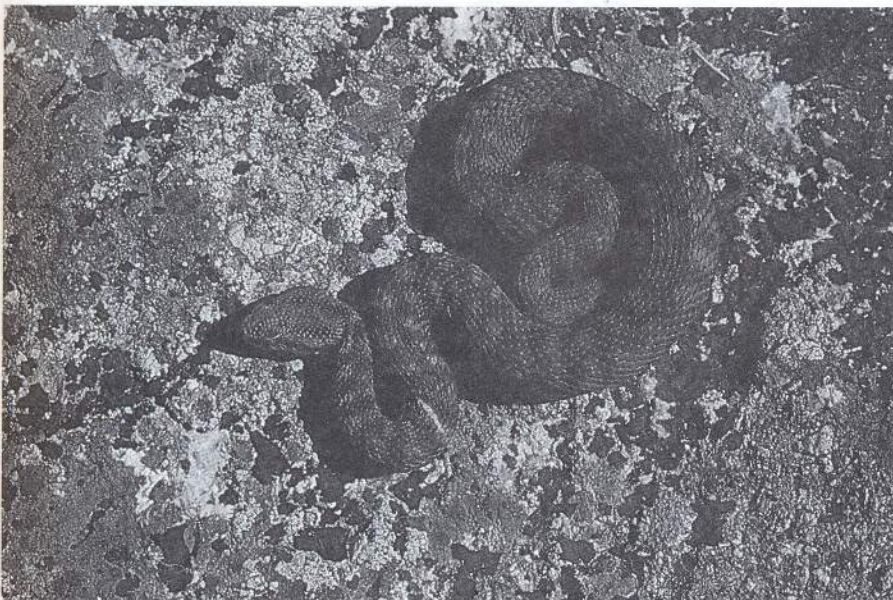
A kutatóközpont

Antarktiszi medencére és hátságra, a Crozet-, és Kerguelen-szigetekre összpontosulnak és a kutatók figyelmüket a madarak-, a hüllők- és az emlősök populációira irányítják. A tudományos munka megvalósításához biokémiai-, bioakusztikai laboratóriumok, bioklimatikus szobák, kaloriméterrel és fotoperiódust mérő műszerrel felszerelt helyiségek, valamint madárhangok analizésére alkalmas számítógépes rendszer áll a tudósok rendelkezésére.

Az intézet vezérelve a gerincesek szaporodási stratégiájának tanulmányozása, mely a fajok túlélését biztosító ökofiziológiai és ökoetológiai adaptációk együttes hatásának megfigyelését jelenti.

A téma feldolgozására két kutatóegységet alakítottak ki. Az egyik csoport a szárazföldi gerincesek ökológiai és fiziológiai alkalmazkodásának saját környezetben belüli nyomonkövetésére szakosodott. A csoport herpetológusai például a különböző hüllők nemi viselkedését, reprodukcióját kiváltó, illetve befolyásoló külső és belső tényezők szerepét, hierarchiáját vizsgálják. *Vipera aspis*, *Elaphe longissima* és *Coluber viridiflavus* kígyófajokat tanulmányozva, arra a következtetésre jutottak, hogy a hímek éves periódusa a klimatikus feltételek hatása alatt áll, míg a nőstények szaporodásában többéves ciklus figyelhető meg, melyet elsősorban az elraktározott tápanyagok mennyisége befolyásol.

Guy Naulleau és munkatársai többéves munkájuk eredményeként a viperák testtömege és testhossza alapján kiszámítottak egy, a kígyók kondícióját jellemző indexet, és ennek segítségével elsőként mutattak ki a hüllőknél egy kondicionális küszöbértéket, mely a

Áspis vipera

A szerző felvétele

petesejtérés (vitellogenesis) megindulásához szükséges.

Megfigyelték továbbá, hogy csak a jó kondícióban lévő egyedek alkalmasak és hajlandók a szaporodásra, vagyis a kisebb testtömegű, „fogyókúrázó” nőstények csak egy évet kihagyva, tehát az előző szaporulat után 2 évvel méltatják egyáltalán figyelemre a hímek udvarlását.

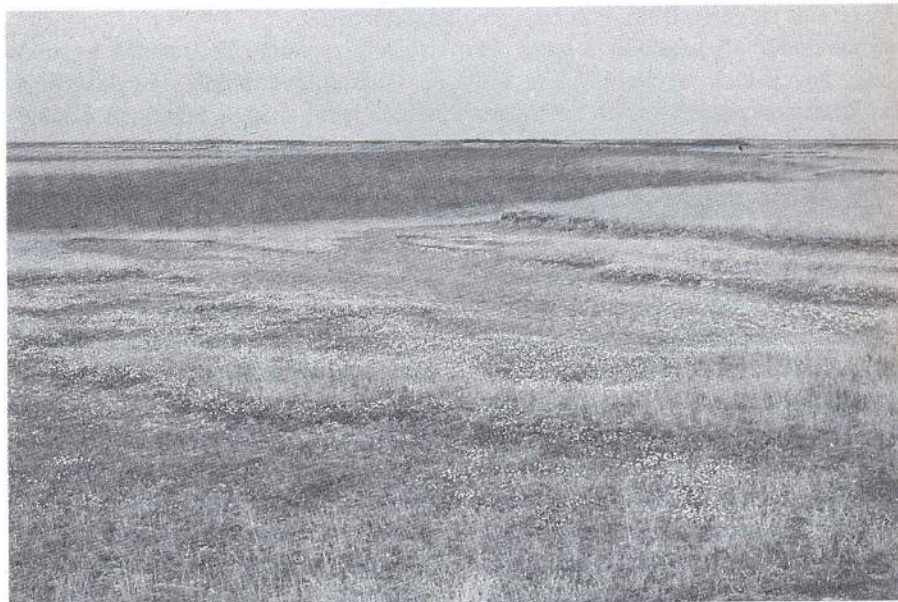
A másik kutatócsoport a tengeri madarak szaporodását befolyásoló tényezőkkel, így a külső feltételek-, a hőmérsékletszabályozás-, valamint a tartaléktápanyagok felhalmozásának szerepével foglalkozik. Érdekes eredményekre jutottak különböző madárfajok és tengeri emlősök nyomonkövetésével.

Különböző pingvin- és albatroszfajok megfigyelése során megállapították, hogy ezek a madarak általában életre szóló párt választanak maguknak és szaporodásuk sikere nagymértékben a tojó és a hím együttműködésétől függ. Az intézet ornitológusai műholdak segítségével figyelték az egyedek elmozdulását, vándorlását. Eredményeik azt mutatták, hogy míg egyes fajok a fészekhez közel eső területeken keresik táplálékukat, addig vannak olyan fajok – például a királypingvinek és a nagy albatrosz –, amelyek több ezer kilométert is megtesznek a hal-lakoma reményében. Ennek megfelelően egyes szülők csak 5–20 naponként látják viszont örökké éhes kicsinyeiket, míg más párok naponta megtölthetik fiókáik bendőjét. A táplálkozás viselkedés-tana mellett számos más populációdinamikai és viselkedésközpontú megfigyeléseket is végeznek.

Mint minden jól működő konyhában az ételek elkészítése mellett a táplálás igényességére is nagy hangsúlyt fektetnek, így tehát a bázis feladatai közé nem csak a terepmunka, a kutatások, az adatok értékelése tartozik, hanem a tudás átadása, a felvilágosítás, a tudományos tevékenység megszerettetése is. Mindezen célok megvalósítása érdekében megnyitották a „varázsház” kapuit a diákok, ifjú természetbúvárok előtt. Minden évben több mint 300 egyetemistának, gimnazistának biztosítanak lehetőséget arra, hogy bekapcsolódjon az ökológusok, etológusok, endokrinológusok kutatómunkájába, a még ma is mindennapos rejtélyek feltárásába, hogy ezen keresztül tanulhassák meg, hogyan lehet megőrizni Földanyánk sajnos egyre fogyatkozó kinézetét.

Újvári Beáta

Egy tiszántúli szikes puszta felfedett múltja

Szikipad

Fotó: Péchy Tamás

Sokunkban merülhet fel a kérdés: hogyan nézhetett ki egy adott táj 100, 200 vagy még több évvel ezelőtt, milyen növények és állatok élhettek ott, ahol ma például egy város, egy halastó vagy egy rét van? A kérdésre táj történeti kutatások adhatják meg a választ. Nagyon sokféle forrásmunka segít bennünket a nyomozásban. Felhasználhatjuk a múlt században íródott vármegye monográfiákat, a századunk '30-as éveiben készült vármegye szociográfiákat, egy-egy település történetét tárgyaló tanulmányokat, mezőgazdasági, földrajzi és botanikai leírásokat.

Különösen fontos források a régi térképek. Egy ilyen térkép alapján szinte magunk elé tudunk képzelni egy egész tájat, annak falvait, erdőit, mocsarait. Az első országos térképezés a XVIII. század végén készült. Az akkori tiszántúli lapokon láthatjuk a még nem szabályozott Tiszát és Köröst, a még le nem csapolt mocsarokat, a fel nem szántott réteket, legelőket. A következő térképezés idejére (XIX. század közepe) már nagy területeket szántottak fel, aminek a népesség gyarapodásán kívül másik oka a Napóleoni háborúk miatti gabonakonjunktúra volt. A III. katonai térképezés alapján rekonstruálható táj

már nagyon hasonlít a maihoz. A XIX. század végére ugyanis a Tisza szabályozásának nagyobb része befejeződött, óriási területek szakadtak el a Tisza árvizeitől.

De most nézzük meg közelebbről a Pitvaros környéki szikes pusztákat, melyek történetét az elmúlt években alaposan vizsgáltuk. A puszták a Békés–Csanádi-löszhát és a Maros egykori árterének határán fekszenek. A nagyterjedésű legelőkön ürmös szikes gyepeket és ecsetpázsitos kaszálókat találunk, a mélyedésekben időszakos mocsarakat, a hátakon löszpusztagyepeteket. A puszták közti magasabb térszíneken főleg kukoricát és hagymát termelnek. A látóhatárt csak a kunhalomok, valamint néhány fasor és erdőcske töri meg.

Vegetációtörténeti kutatások szerint ezen a tájon – bár az Alföld legszárazabb részén vagyunk – lehetséges volt tölgyerdők kialakulása az ún. tölgy- és bükk korban (2–5000 évvel ezelőtt). Nem tudjuk azonban biztosan, hogy ez a lehetőség megvalósult-e valójában, mert a bronzkori ember fejlett mezőgazdaságával megakadályozhatta az erdők kialakulását. Csupán annyit tudunk, hogy az Árpád-korban már biztosan nem voltak erdők a löszháton és

madártávlat

környékén. Ugyanis a korabeli oklevelek nem jegyezték fel egyetlen olyan településnevet sem, ami erdőre vagy akár csak fákra utalna. Később sem említenek erdőt e vidékről. A legközelebb a Maros mentén Csanádnál (Makóval szemben, ma Szerbia) voltak erdők, melyeket már a X., majd a XIII. században említenek, és melyek még 100 éve is megvoltak a Csanádi Püspökség védelme alatt, de azóta sajnos kivágták őket. Ennek a nagy tölgyesnek már a lágyszárú növényeiről is maradt fenn adat, mert Halász Árpád makói gyógyszerész feljegyezte őket a múlt század végén. Listájában több olyan fajt is találunk, melyek ma már kipusztultak mind a Maros, mind a Körös mentéről.

A gyepek történetéről sokkal kevesebbet tudunk. Az Árpád-kori aprófalvas településrendszer idejében feltehetően minden gyeplet egyszer-kétszer felszántottak, de a XIII. századtól kezdve az emberek egyre inkább a mezővárossá fejlődő nagyobb településekbe költöztek, a puszták elnéptelenedtek. A pusztásodás mélypontja a török kor volt, amikor a lakosságot szinte teljesen kiirtották. Ebben a korban a gyepek újra elfoglalták a szántók helyét, a hatalmas másodlagos pusztákon szürkemarha csordák legeltek.

A terület visszahódítása a XVIII. század elején kezdődött, és egészen a XIX. század közepéig tartott. Pitvaros környékén az 1770-es és az 1840-es években voltak a legnagyobb gyepfeltörések. 1850-re az összes felszántható terület művelés alá került.

Sokáig úgy gondoltuk, hogy a Pitvarosi-puszták szikesei – sok tiszántúli pusztához hasonlóan – másodlagosak, azaz a múlt századi folyószabályozások következményeként jöttek létre lecsapolt mocsarokból és rétekből. Régi botanikai adatok és térképek azonban arra szolgáltattak bizonyítékokat, hogy ezek a szikések már 200 éve is megvoltak, és kiterjedésük is körülbelül akkora volt, mint ma. Kitaibel Pál, a nagy magyar botanikus 1798-ban és 1810-ben járt erre, és már arról számolt be, hogy sokfelé látott szikéseket, és az ott élő sziki növényeket is felsorolja. 1805-ben pedig Vedres István rajzolt térképet a makói legelőről – ami ma a montág – és Kopáncsi-pusztáról, és bejelöli az időszakosan vizes, a „mocsáros” és a „székes” helyeket. Ezek meglepő módon egyeznek a maiakkal.

A múlt századi táj rekonstruálásában legnagyobb segítségünkre egy másik gyógyszerész, Jankó János volt, aki 1886-ban vetette papírra egy kör-

nyező falu, Tótkomlós növényeit.

Fajlistája alapján sikerült felvázolnunk az akkori növénytársulásokat, sőt következtethettünk azok fajgazdagságára, kiterjedésére. Így derült ki, hogy az egykori Maros mellékág, a Száraz-ér árterén nem voltak ártéri rétek, csak szikések, azaz a Száraz-ér már nem szállított jelentős árvizeket a Maros felől. A parti sáv mocsarai azonban nagy kiterjedésűek és fajgazdagok voltak. Más forrásokból még azt is tudjuk, hogy sok szárnyas fészkeltek bennük. Bár a legnagyobb átalakulás 1750 és 1850 között zajlott le az elmúlt száz évben is változott a táj. A múlt század közepén létrejött tanyarendszert a '50-es évektől fokozatosan felszámolták, ami a tájat homogénebbé, egyhangúbbá tette. A XX. században a mocsarak és belvizek maradványait is, ahol tudták, lecsapolták.

A miénkhez hasonlóan történeti kutatásokat, nyomozásokat bárki csinálhat. A legcélravezetőbb, ha elmegy a könyvtárba, a helytörténeti múzeumba vagy a levéltárba, kisebb falvakban felkeresi a polgármestert vagy a falu történetíróját, és összegyűjti a kérdéses területre vonatkozó adatokat. Jó nyomozást kívánok!

Molnár Zsolt

Sziki őszirózsa

Fotó: Péchy Tamás

Minden marad a régiben

Az elmúlt év második felében tartott elnökségi ülésen bejelentettem, hogy nem vállalom tovább a *Madártávlat* (és a *Madártani Tájékoztató*) szerkesztését. Helyesebben szólva továbbra is szívügyemnek tekintem egyesületünk mindkét kiadványát, továbbra is részt válllok a szerkesztés munkájában, csak nem kizárólagos jelleggel. A döntés okai többfélék. Említhetném egyéb irányú elfoglaltságom jelentős növekedését, de az igazi, döntő ok mégis az, hogy úgy látom, ha a *Madártávlatot* tovább szeretnénk fejleszteni, ha utcai megjelenéshez próbáljuk előkészíteni, ahhoz érdemben dolgozó szerkesztői kollektíva szükséges. És persze múlnak az évek is. Ha valaki betöltötte a 65-ik évét, azaz a magyar átlag felett jár, gondoskodjon időben utódokról, akiknek legyen idejük arra, hogy gyakorlatot szerezzenek, hogyan kell válogatni, stilizálni beérkező anyagokat.

A személyi változás a *Madártávlat* tartalmát, eddigi megjelenési formáját természetesen nem érinti, azaz minden marad a régiben. Legfeljebb olyan változások várhatók, amelyekről már korábban beszéltünk és amelyek a lap színvonalának további emelkedését szolgálják. Kérem szeressék, olvassák és terjesszék ismerőseik között továbbra is a *Madártávlatot*. Mintha mi sem történt volna.

Schmidt Egon

Hazai gerincesek természetvédelmi értékelése

A mai gazdaság- és pénzorientált világban a természetvédelem egyik legnagyobb problémája a megfelelő anyagi eszközök hiánya, a pénzügyi lehetőségek egyre szűkülő volta. Mít tehetnek a természetvédelemmel foglalkozó szakemberek ilyen helyzetben? Például elősegíthetik, hogy a meglévő pénz a megfelelő fajokra, területekre, illetve kezelési módszerekre legyen fordítva. Az egyik legjelentősebb probléma, hogy a többszáz hazai gerinces faj tekintélyes hányada szorulna kisebb-nagyobb emberi segítségre. A leginkább rászoruló fajok kiválasztása

Hiúz

Fotó: Matyikó Tibor

tehát alapvető kérdés. Az idén megjelent egy olyan munka, mely ezen a problémán segít: Báldi András, Csorba Gábor és Korsós Zoltán: *Magyarország szárazföldi gerinceseinek természetvédelmi szempontú értékelési rendszere* (kiadja: Magyar Természettudományi Múzeum, 1088 Bp., Baross u. 13.). A rendszer számos biológiai tulajdonság (pl. a populáció mérete, változása, az elterjedési terület nagysága, változása, és más ökológiai jellemzők) értékelése mellett a magyarországi populáció méretét és jelentőségét, illetve a kutatottság és védettség mértékét is értékeli. A ritka kóborlóktól eltekintve minden hazai kétlábú, hüllő, madár és emlősfaj szerepel a könyvben. A végeredmény egy olyan sorrend, mely már

nem szubjektív, hanem az egyes tulajdonságok becslésén alapul, melyek kialakításában számos elismert szakember vett részt. Az értékelés szerint legvesélyeztetettebb gerinceseink a parlagi vipera, a vékonycsőrű póling és a túzok. A kiadvány számos javaslatot tartalmaz arra vonatkozóan, hogy mely fajoknál milyen irányú tevékenységet kellene elkezdni (feltérképezni az állományt, a pusztulást okozó tényezőket kutatni stb.). Ugyan az egyes fajok besorolása számos vitára adhat okot, de az értékelési rendszer mindenképpen hasznos munka a természetvédelemmel foglalkozó szakemberek, illetve a természet megőrzését fontosnak tartó érdeklődők számára.

Báldi András

A "Mezőgazdasági földhasználat és természetvédelem" konferencia ajánlásai

1. Az agrárpolitikának olyan szerkezeti átalakításokat kell megcéloznia, amely összhangban áll a Magyarország által is elfogadott Riói Egyezmény elvével, a biológiai sokféleség megőrzésével.
2. A fentiek megvalósítása érdekében meg kell vizsgálni a hatályos és terve-

zett jogszabályok környezet- és természetvédelmi kihatásait.

3. Ne részesüljenek támogatásban az olyan mezőgazdasági tevékenységek, beruházások, amelyek a természeti környezet állapotának romlását okozhatják, vagy amelyek a természeti erőforrások fenntartható használatát veszélyeztetik.

4. Kapjanak viszont kiemelt támogatást az olyan hátrányos helyzetű térségek és gazdálkodási rendszerek, amelyek különösen fontosak hazánk biológiai sokféleségének fenntartása

szempontjából.

5. Kormányzati intézkedések, például közös KTM FM támogatási rendszer kialakítása szükséges annak érdekében, hogy a védett természeti területek a környezet- és természetkímélő gazdálkodás mintatereivé váljanak.

6. Az EU agrárkörnyezetvédelmi szabályozásához (2078/92 EEC szabályzat) kapcsolódóan ki kell alakítani a hazai alkalmazás feltételeit és az ehhez kapcsolódó támogatások térségi rendszert.

Nagy Szabolcs

Parlagisas-védelem REC támogatással

Parlagi sas portré

Fotó: Matyikó Tibor

A parlagi sas legkiemelkedőbb természeti értékeink egyike. Fokozottan védett, eszmei értéke 500.000 Ft.

Egyesületünk megalakulásától kezdődően (1974) napjainkig az állami természetvédelem támogatásával jelentős energiát fordított e faj védelmére, melynek eredményeként az eltelt időszak alatt megkétszereződött a hazai költőpárok száma.

Az európai állomány jelentős része él hazánkban és Szlovákiában. Ebből adódóan e két ország nemzetközi kötelessége az életüket negatívan befolyá-

soló tényezőket feltárni és megszüntetni. A szervezett, egységes védelmi módszerek kidolgozása, megismerése és alkalmazása céljából egyesületünk 1989-ben nemzetközi Parlagisas-védelmi Bizottságot hozott létre. A legutóbbi, 1993-ban Királyréten tartott szakmai konferencián 13 ország szakemberei vettek részt. 1994-ben a REC pályázati feltételei lehetővé tették, hogy „Parlagisas-védelem a Kárpát-medencében” címmel közös magyar-szlovák pályázatot nyújtsunk be, amit elfogadtak. Programunk 2 éves. Leg-

„A természet szolgálatában”

főbb céljai a privatizáció okozta élőhelyváltozások negatív hatásainak megismerése, megszüntetése, a fészkelő területeken húzódozó közepesfeszültségű (20 kV-os) elektromos távvezeték tartóoszlopain a keresztirtó vasak szigetelése. Az európai állomány a hazai és a szlovák populáció nélkül – ami egynek tekinthető – nem tartható fenn. A megkezdett program további eredményes folytatásához jelentősen hozzájárul a REC pályázat által elnyert támogatás.

Bagyura János

Adalékok a turul-legendához

A *Madártávlat* II. évfolyamának első számában Péchy Tamás a magyarság mondabeli s aztán ábrázolatokban is megjelenő totemmadaráról közöl – a magyar őstörténet egyes eseményeit is felidéző – értékes gondolatokat, amelyek végkövetkeztetéseként a turult a keresensólyommal azonosítja. A madár mibenlétéről folytatott vita természetesen nem mai keletű: különösen a millennium lázában, majd a trianoni békekötés következményeinek a köztudatban való „feldolgozása” idején – azaz a huszas–harmincas években – csaptak össze érvek és ellenérvek a tu-

rulmadár hovatartozását illetően. A madár fajának meghatározásában két dolog lehet(ne) segítségünkre. Az egyik a fennmaradt ábrázolatok, a másik az őstörténeti–nyelvtörténeti elemzések összevetése faunisztikai ismereteinkkel. Sem az ábrázolatok, sem a források vizsgálata során nincs azonban könnyű dolgunk.

Először is: Anonymus, a Névtelen a *Gesta Hungarorum*ban „astur”-t, azaz héját említ, ilyen madarat látott tehát álmában a férjétől, Ugektől már áldott állapotban lévő Emese, s ez a madár volt hivatott a történet szerint Álmos

fejedelmi származását előjelezni. Kézai Simon krónikája szerint Attila is a Turul-nemzetségből származott, így Álmos az ő távoli utóda. Kár hogy nem tudjuk, Kézai vajon miért fordítja turulnak az „astur”-t – a szó magyar nyelvű forrásban csak nála fordul elő. Kézai fordításának látszana belenyugodni az eredeti „héjába”, azonban kétségeinket növelnie kell annak a ténynek, hogy nincs még nemhogy kontinentálisan, de országon belül sem konszenzuson alapuló következetes szóhasználat – és nemcsak az állatfajok megnevezését illetően –, Linnére pedig még hosszú évszázadokat kell várni. Így ami az egyiknek „astur” az nyugodtan lehet „toghru” a másiknak, kiváltképpen hogy ez törökül szintén héját jelent. De a dolgot bonyolítja, hogy régen magát a héját sokszor egyszerűen ölyvként említették. És a *Heltai-krónikában*, ahogy Péchy Tamás is említi, az astur-toghru – az időben mindinkább távolodva a forrásoktól – sólyomként tér vissza.

Perzsa, török, tatár források is a turulról mint a legbecesebb solymásmadarról beszélnek – így ha ezen a tájon keressük a megoldást, aligha érthetünk egyet Herman Ottóval, aki – nem ismerve elegendő nyelvi–történeti forrást – keselyűnek gondolta madarunkat. Érdekes – de erre később visszatérek –, hogy a szoborábrázolások mint ha ezt a vélekedést testesítenék meg.

Chernel István – a *Bécsi Képes Krónika* illusztrációi alapján – valamiféle eszményített sasmadárnak vélte, amiben akár igaza is lehetne. Ha a solymászatot eredetmeghatározó elemnek tekintjük is, bizonyos sasfajok megfelelnek a „kritériumnak”, magyarul lehet velük lóhátról vadászni, mint egyes ázsiai sztepei népek máig is teszik. A krónika illuminátora azonban nyilván sohasem látott turult, saját képzeletét vetítette ki csupán, a meghatározásban így nem lehet forrás.

A magyar honfoglalás mondáiban Sebestyén Gyula emberfeletti dolognak, nem konkrét állatfajnak tekinti a turult: valami olyasféle mitikus totemmadárnak, amely mondát és valóságot, hús–vér állatok jellemzőit és képzelet alkotta tulajdonságokat egyesít egy jel-

Fiatallólyom

Fotó: Péchy Tamás

képben. (E sorok írója számára a „rejtélynek” ez a legvalószínűbb megoldása.) Szemben áll azonban ezzel Vönöczky Schenk Jakabnak a harmincas évek végén egy tanulmányában megjelent megállapítása. A nyelvészeti és a történeti adatok összevetésével, az elterjedésre, életmódra vonatkozó megfigyelések számba vételével a hadijelvény és a nemzetségnév mögött valószínű, meghatározható madárfajt vél fölismerni. Tovább nem kertelve: havasi v. altáji sólyomnak (*Falco rusticolus altaicus*) határozta meg madarunkat. Ezt a fajt az ornitológia 1892-ben írta le, egy orosz kutató új fajként jegyezte fel, és mint kiderült – de fontos érv! – elterjedési területe pontosan megegyezik azzal a területtel, ahonnan a nyelvi források a turulról beszámolnak.

Héja, sas, sólyom, keselyű – miért, hogy a hírbe hozottak közül még is szinte csak az itt utolsónak említett, a hősiességgel, egy büszke, harcos, lovas nomád nép eszmevilágával aligha összeegyeztethető dögevő lett az ábrázolások mintája? Mert hogy a Magyarországon még fellelhető Turul-szobrok bizony erre hajznak leginkább.

Nos a szobrászok egészen egyszerűen a sólyomalkatú madarakat nem tartották eléggé robusztus, harcos külsejű, súlyos mintának: egy karcsú testű, hegyes szárnyú, könnyed sólyom egymagában kőbe, bronzba formálva nem elég „tömör” nem eléggé jelképes: ezer év történetének, mondáinak súlyát csak egy „nehezebb”, harciasabb külsejű, izmosabb, markásabb madárba tudták beleálmodni. A keselyű pedig ilyen – ha döögöt eszik egyébként, ha nem. Ezekről a turulmadár-ábrázolatokról különben Schenk egyenesen azt írja, hogy mivel „...nem hitelesek, különösen Budapesten kicserélendők...” „...a hatalmas bánhidai Turul madárnak, mely inkább csak tájképi jellegű, meg lehet kegyelmezni és továbbra is megmaradhat jelenlegi magányában.”

Nos talán a legismertebb – de közel 15 méternyi szárnyfeszításválságával mindenképpen a legnagyobb – turul-szobor, Donáth Gyulának a tatabányai Kő-hegyen 1907-ben fölállított alkotása azóta nem csak a bánhidai csatamezőt és Árpád emlékét őrzi, de az alatta elterülő hetvezéres várost és az itt vezető M1-es autópályát is. Túl egy sok millióba került helyreállításon, innen egy a lektorátus által előírt másikon – de mindenre inkább, mint altáji sólyomra hasonlítva...

E. Nagy Lajos

Miért éppen...?

Bizonyára sokakban merül fel időnként a kérdés, hogy egy-egy tárgyat, fogalmat stb. miért éppen ez vagy az a szó jelöl, mikor és hogyan keletkezett ez vagy az a szó? Ugyanezek a kérdések vetődhetnek fel a madárnevekkel kapcsolatban is, szeretnénk tudni miért éppen így vagy úgy hívnak egy-egy madarat.

Nos, sok esetben a válasz nem könnyű, sőt egyes esetekben a szó eredete, megjelenésének ideje ismeretlen, ezzel kapcsolatban csak találgatni tudunk.

Tudományos igényű madárnév használatról hazánkban csak 1801 óta beszélhetünk, amikor Földi János először használta a Linné-féle két elemű névrendszert. Ez azonban még nem jelentette azt, hogy a magyar madárnevek körüli zűrzavart rendbe is tették, hiszen pl. Hermann Ottó 1887-ben azt írja egyik írásában, hogy „hajme-

resztő” az a zűrzavar ami a madárnevek tekintetében található.

Ezen a zűrzavaron segített Chernel István 1899-ben megjelent munkája a *Magyarország madarai*, illetve az 1904-ben napvilágot látott Brehm fordítása, ami már nem csak a hazai fajokat öleli fel.

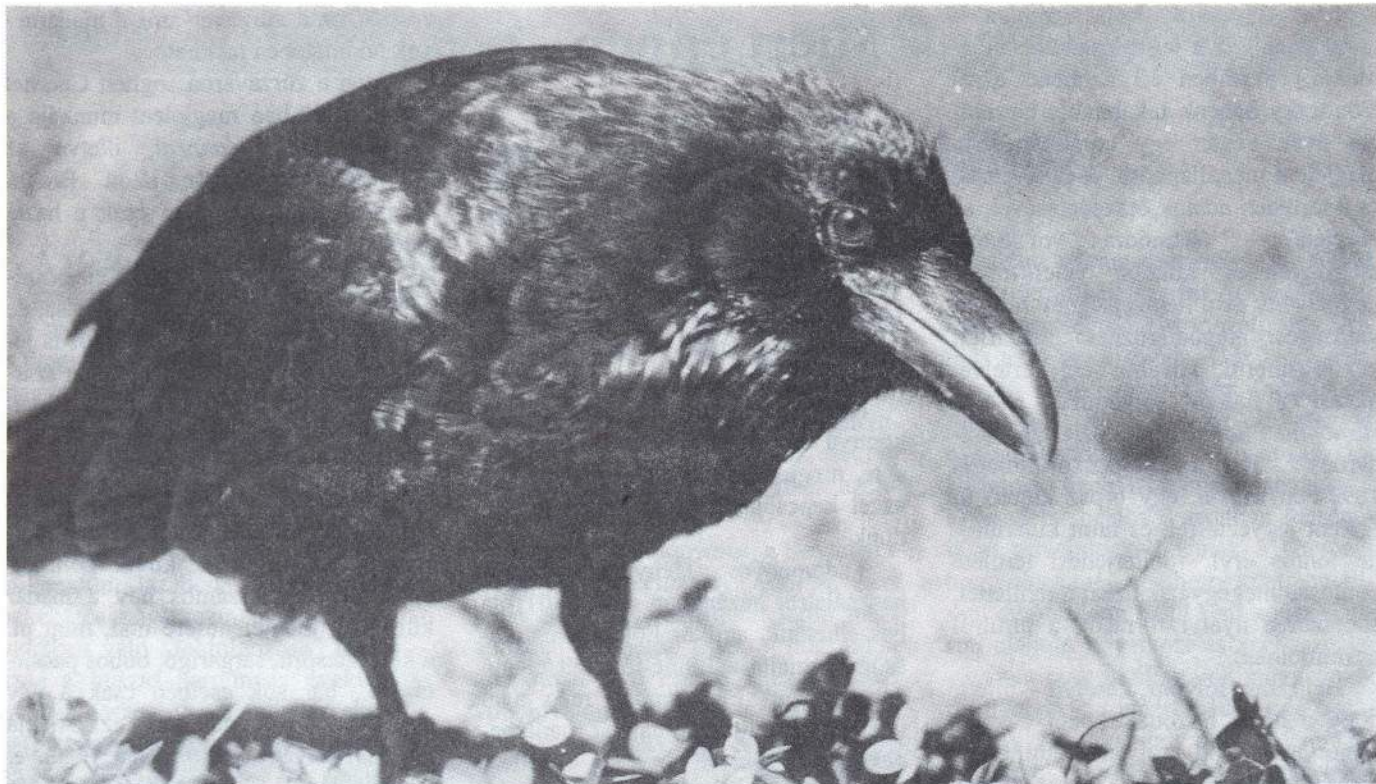
Ez a tudományos igényű elnevezések megjelenése, illetve kialakulása, de a nyelv természetesen korábbról is jelöli az egyes madarakat. Honnan származnak ezek? Melyek azok a tényezők, melyek alapján a madárnevek létrejöttek?

Sok esetben a madár hangja volt az amelyik a névadást segítette. Gondoljunk pl. a gyurgyalag, kuvik, póli, kakukk nevekre. Számos név a madár külsejére, megjelenésére utal, mint pl. a keresztcsőrű, sárgarigó, búbos pacsirta stb., bár sok esetben csak a név egyik tagjára vonatkozik ez. Alapja volt az elnevezésnek a madár élőhelye, tartózkodási helye, mint pl. a szuharbújó, vízirigó, szirti sas eseté-

Bölgömbika

Grafika: Fintha István

Holló

Fotó: Matyikó Tibor

ben. Utalhat az elnevezés a madár táplálkozásmódjára, mint pl. a meggyvágónál vagy a szőlőrigónál. Néhány madarat a nép a hozzá kapcsolt hiedelem alapján nevezett el, ilyen pl. a szélkiáltó, hajnalmadár. Szempont lehetett a név kialakulásakor a madár érzésének, ittlétének ideje, mint a nyári lúd vagy a bőjti réce esetében.

Ezek természetesen a nép által adott nevek, amiknek egy részét átvette a tudományos névadás, sokat azonban elvetett, elfelejtett. Ilyenek pl. az ezerkacsa = tőkésréce, halálmadár = kuvik, cseresznyemadár = meggyvágó stb. A népi nevek jelentős része azonban még ma is él, sőt sok esetben több változata is van, attól függően, hogy az ország mely tájáról ered a név. Ezek a nevek rendkívül érdekesek, színesek, sőt ízesek tudnak lenni és sok esetben igazán bánni való, hogy lassan a feledés homályába vesznek. Különösen fájó ez akkor, amikor a sokkal találobb, ízesebb név helyett, egy kreált vagy fordításból átvett névvel találkozunk, ami ráadásul igen távol áll az illető madártól.

Nézzünk meg néhány madárnevet, hogyan alakult ki, milyen néven ismerték vagy ismerik az egyes nyelvjárások.

Bölmébika: A szó maga a XIV. század végétől ismert több változatban pl. *Bõn-bika*, *belem-bika*, *Bõmbõlõ-bika*, *bõmbika*. Az összetett szó elõttagja a bölény alakváltozata, ez a szó õsz-

szefügg a magyarság bölényismeretével. De a madár más nevet is kapott, pl. 1590-ből ismerjük az *ökörbika*, 1749-ből a *vízibika* 1793-ból a *bikagém* elnevezést. De ismeretes *ordító madár*, *dobosgém*, vagy *doboló* néven is.

Szürke gém: Első magyar neve az 1590 óta ismert *szürke gém*, ami a madár tudományos nevévé is vált. 1708-ból ismerjük a *Vas-gém* elnevezést, vagy a *kék gém* nevet, mely később jelent meg. Az ország sok vidékén *fosgém*, *fosó-gém*, *fõzsgém*, *fostosgém* néven volt ismert, illetve sok helyütt még ma is így nevezik. Pest és Heves megyéből ismert a *daru-gém* elnevezés, míg Csongrádban a *gemecs*, ami egy halászeszközre utal.

Egerészölyv: Először 1590-ben fordul elő az írásokban *Nyul vadasz sás* alakban. 1845-ben Lovassynál *egerész-kánya*, *egerész vércse* néven szerepel. Vas megyei nyelvjárásban *nyulászu kánya*, *nyulászu kanyó*, de pl. több dunántúli nyelvjárás a hangja alapján azonosítja, mint pl. *sívókánya*, *sírókánya*, *nyávogókánya*.

Túzok: Az írott anyagokban 1395-ben találkozunk vele először, ahol *thuzuk*, *tuzok*, *túz*, *tuszok* neveken szerepel. A szó egyébként ótörök eredetű. Különböző nyelvjárások más- és más neveken nevezik, pl. a Sárreuten *vad póka*, Erdélyben *póka*, *vadpulyka* néven is ismert.

Jégmadár: A neve először 1647-ből adatolható *jégi-madár* formában,

bár 1590-ben is feltűnik a neve *Tenger szigeteibe toio madar* alakban. Ismert még *halcionmadár* néven, mely 1653-tól ismert. Győr–Sopron megyében *dunapáva*, míg Veszprém megyében *halászmadár*, vagy Somogyban *halászpéter* néven is ismerik.

Búbosbanka: Legkorábról 1533-ból ismerjük *Somoro madar* = szomorú madár néven. A későbbi neveiben 1702-től kezd megjelenni a banka utótag. Hosszú tollbóbitájáról is több nevet kapott, mint pl. *bubos babuta*, *bóbásbanka*, *kontyosbanka*. Nem éppen illatos fészke utalva jelennek meg a *szarbabuk*, *büdös banka*, *sáros banka*, *ganajmadár* vagy a *büdibanka* elnevezései.

Szajkó: 1395 körülről adatolható a *szaja* elnevezés, majd későbből 1525 tájékról a *szajkó*, *zajko*, *zajgo*, *szajku* elnevezések, melyek szláv eredetűek. E szavak valószínűleg egy „csillog” jelentésű szó származékai, melynek alapja a madár fehér foltos, pettyes, feltűnő tollazata. Miután kitűnő hangutánzó madárról van szó, nem véletlen, hogy a hangjáról is kapott neveket, pl. 1533 körülről ismert *czaczogo madár*, *csörfõs szajkó*.

Holló: Ősi hangutánzó szó 1395 körülről *hollo*, *hallo*. Színéről is elnevezték, mint pl. Győr–Sopron megyében *feketekányának*, de *zsidópapnak*, *zsidómadárnak* (a rabbik fekete öltözetéről), de *pápista varju* néven is ismert.

Péchy Tamás

Madármegfigyelő Világnap

1995. október 7–8.

1995. október 7–8-án világszerte madarászok ezrei vették nyakukba a távcsöveiket, hogy egy-egy maguk választotta területen felmérjék az ott látható madárfajokat. Az esemény fő szervezője a BirdLife International volt, míg a hazai megmozdulásokat egyesületünk fogta össze. A beérkezett adatok azt bizonyítják, hogy európai viszonylatban nincs miért szégyenkezünk. 1327 tagtársunk 49 helyszínen végzett megfigyeléseket. Különösen a résztvevők száma emelkedett a tavalyihoz képest örvedetesen, akkor ugyanis mindössze 198 megfigyelőtől érkezett jelentés. A megmozdulás legfontosabb célkitűzése az volt, hogy lehetőleg minél többen nyerjenek bepillantást a madarak életébe, ha csak rövid időre is. A világnapon hazánkban összesen 124.412 madarat figyeltek meg, ami majdnem azonos az előző évivel (133.300).

A fenti adatokat az európai adatokkal összevetve azt látjuk, hogy mind a megfigyelési helyek, mind a résztvevők számában a 6.-ak, míg a látott madarakat tekintve az 5.-ek vagyunk, ami igen előkelő helynek számít. Kontinentünkön egyébként 102.592 személy,

2040 helyszínen végzett megfigyelést és összesen 1.708.607 madarat láttak.

Az általunk végzett számlások alapján a leggyakoribb madár a seregély volt (24.120 példány), a második helyezett a tőkésréce (15.980 példány), a harmadik a dankasirály (12.003 példány), a negyedik a bíbic (9963 példány), míg az ötödik leggyakoribb a daru (8200 példány). Néhány érdekesség is a megfigyelők szeme elé került, ilyen volt a réti sas, halász sas, fekete- és fehér gólya, sarki bűvár, kerecsen sólyom és a dolmányos sirály.

Az eseményről tájékoztatást adott néhány napilap, a TV3 vasárnapi híradója, a rádióban a Gordiusz és az Oxigén. (Ennyiről van információnk.)

Végezetül szeretném megköszönni mindazoknak a részvételét, akik valamilyen formában bekapcsolódtak a világnap programjába és remélem, hogy jövőre még többen, még több helyszínen még több madarat fognak megfigyelni.

Dénes Péter

Bíbicek

Seregély

Grafika: Valaczkai Erzsébet

Külföldi madárhírek

Kellemetlen kudarc érte a kaliforniai kondor (*Gymnogyps californiatus*) fölnevelésével és visszavadásításával foglalkozó amerikai természetvédőket. A tavasszal szabadon engedett hat madár közül egyet ismét be kellett fogni, miután egy kempingtelepen teletömté magát pattogatott kukoricával és hot doggal. A keselyű „bűnbeesését” turisták okozták, akik a fenti csemegékkel csalogatták magukhoz a nagy madarat, hogy azután lefényképezhessék.

A fiatal kondort öt fajtársával együtt márciusban engedték szabadon a Santa Barbara közelében fekvő Lion Canyonban. Előzőleg a természetvédők megpróbálták fölkészíteni a madarakat azokra a veszélyekre, amelyek rendre meghiúsították a korábban szabadon engedett példányok beilleszkedését. A fölnevelés fázisában a kondorokat – többek között enyhe áramütések segítségével – arra idomították, hogy kerüljék az embereket és a nagyfeszültségű vezetékeket. Egy három évvel ezelőtt szabadon engedett kondorcsoport madarainak többsége távvezetékekkel történt találkozása során pusztult el. Ez a keselyűfaj a fokozottan veszélyeztetettek közé tartozik, aminek oka az alacsony szaporodási ráta (a kaliforniai kondor két évente rak egyetlen tojást, az utódok csak 6–7 éves korukra válnak ivaréretté) és az emberi tevékenység (vadászat). 1984-re a populáció egyedszáma 17 példányra csökkent. Ekkor kezdődött a megmentésüket célzó program.

A Der Spiegel nyomán

Ijedtség okozta hirtelen vedlés

A németeknek erre az érdekes jelenségre van egy találó szavuk (Schreckmauser), amit a magyarban legfeljebb a címben szereplő körülírással tudunk csak visszaadni. Nem is igen találunk erre utalást a hazai szakirodalomban, talán azért, mert a tollak ilyentén történő eldobását elsősorban a madártartók ismerik, ez a szép hobbi pedig, a Vogelliebhabeirei, Németországban vagy Hollandiában, de egyáltalán Európa nyugati felén összehasonlíthatatlanul elterjedtebb, mint idehaza, ahol elsősorban csak a sváb településeken művelték.

Pedig a Schreckmauser – nevezzük most már így – előfordul a szabadban is. Dathe professzor említ például egy esetet, amikor az erdei tisztás felett átrepülő vadgerle egy, a közelben elhangzott lövésre (nem rá löttek!), hirtelen megtorpant a levegőben, mintha csak sörétek érték volna, egyszerre dobta el csaknem valamennyi faroktollát és maroknyi pihetollát, aztán tovább repült. Egy alkalommal, évekkkel ezelőtt, a Budakeszi ároknál függőnyhálóba került feketerigónál tapasztaltam ilyen hirtelen vedlést. A zsákba hullás pillanatában a hím madár összes faroktollát és rengeteg pihetollát dobta el. Olyan szánalmasan nézett ki, hogy nem gyűrűztem meg, nyomban elengedtem, de a háló és környéke úgy nézett ki, mintha feketerigót kopasztottam volna. Az ilyen tollkidobás mindig

vérzés nélkül megy végbe és elsősorban a faroktollakat (néha valamennyit) érinti, de kihullhatnak a tollak a hát, a mell és a has egy részéről is úgy, hogy nem egyszer csupasz foltok maradnak hátra. Ritkán érinti a Schreckmauser a tarkó és a nyak tollait és kivételesnek számít az evezők elvesztése. A fej tollainak ilyen hirtelen kihullását még soha nem észlelték. A kiváltó ok minden esetben váratlan ijedtség, félelem volt. Kivételt képez egy, a Lipcsei állatkertben megfigyelt eset, amikor egy sárgabóbitás kakadut a látogatók folyamatos ingerlése annyira felbosszantott, hogy hirtelen töméntelen pihetollat dobott el és hullatott a földre.

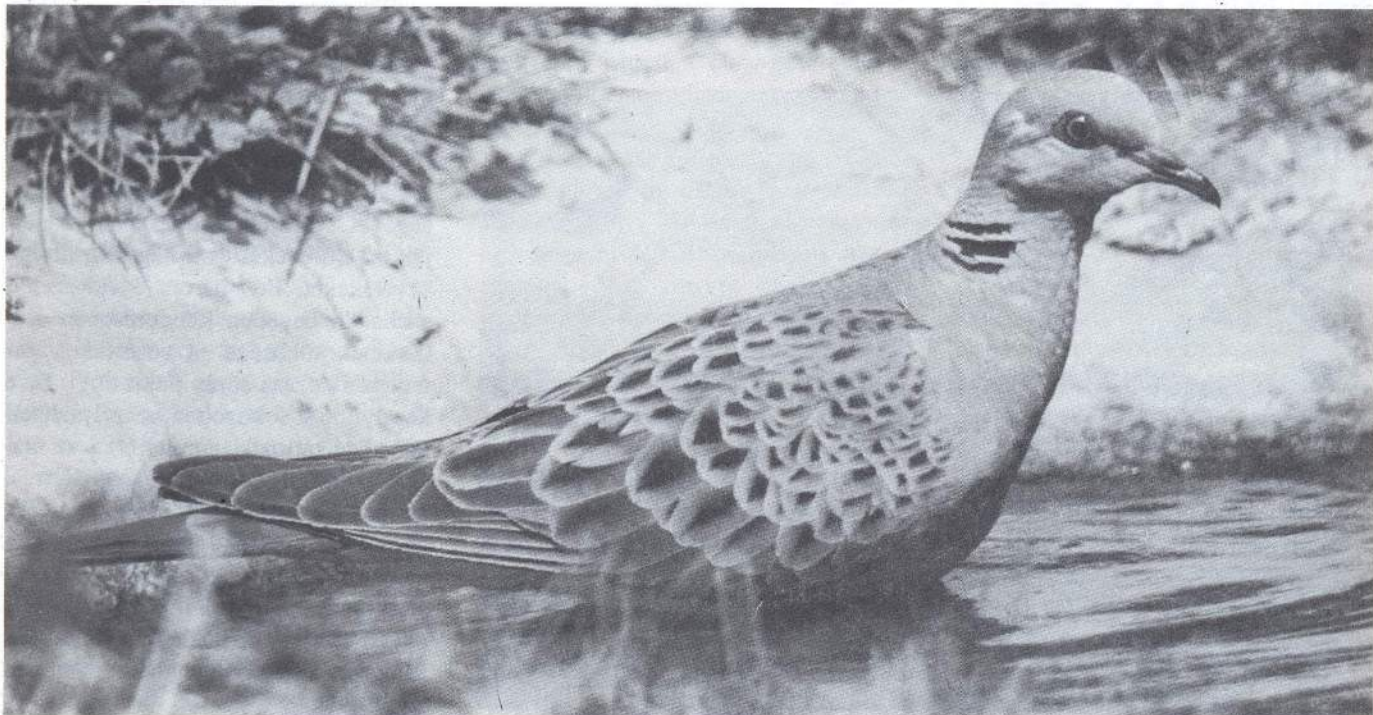
A jelenséget talán a gyíkok farkvégének életveszély esetén történő eldobásával lehetne kapcsolatba hozni. Közismert, hogy a menekülő gyík leváló farkvége még ide-oda ug-rál, vonaglik egy ideig, ami megállásra bírja az üldözőt, s a gyík farkvége elvesztése árán (ez később regenerálódik) megmenekül. Elképzelhető, hogy például a sötétben, alvás közben meglepett madár így védekezik és míg ellensége maroknyi tollal a szájában „csodálkozik”, elmenekül. Ez a védekezési mód az állatvilág egyéb csoportjainál, például rákoknál, tengeri csillagoknál, pókoknál, tintahalaknál is ismert, de valószínűleg sok pele vagy erdei egér életét mentette meg már, hogy a farkbőre rendkívül könnyen lenyúzódik és az azt megkapó ellenség szájában marad. Ezért nem szabad például mogyoróspelét, nagy pelét, pirók egeret a farkánál fogva megfogni vagy

felemelni. Érdekes, hogy egyes madár-csoportoknál, például a díszpintyeknél ez a hirtelen tolleldobás soha vagy csak egészen ritkán fordul elő, az európai pintyfélék szinte valamennyi fajánál több kevesebb gyakorisággal észlelték. Érdemes lenne hazai adatokat, megfigyeléseket közölni, részletesen ismertette a kiváltó okot és a tollvesztés mértékét.

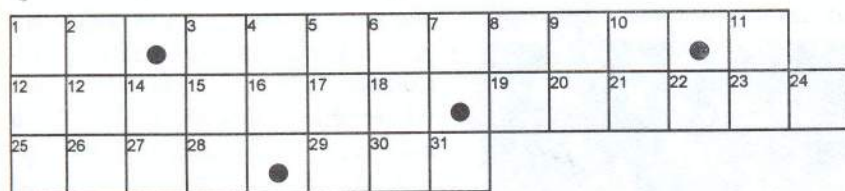
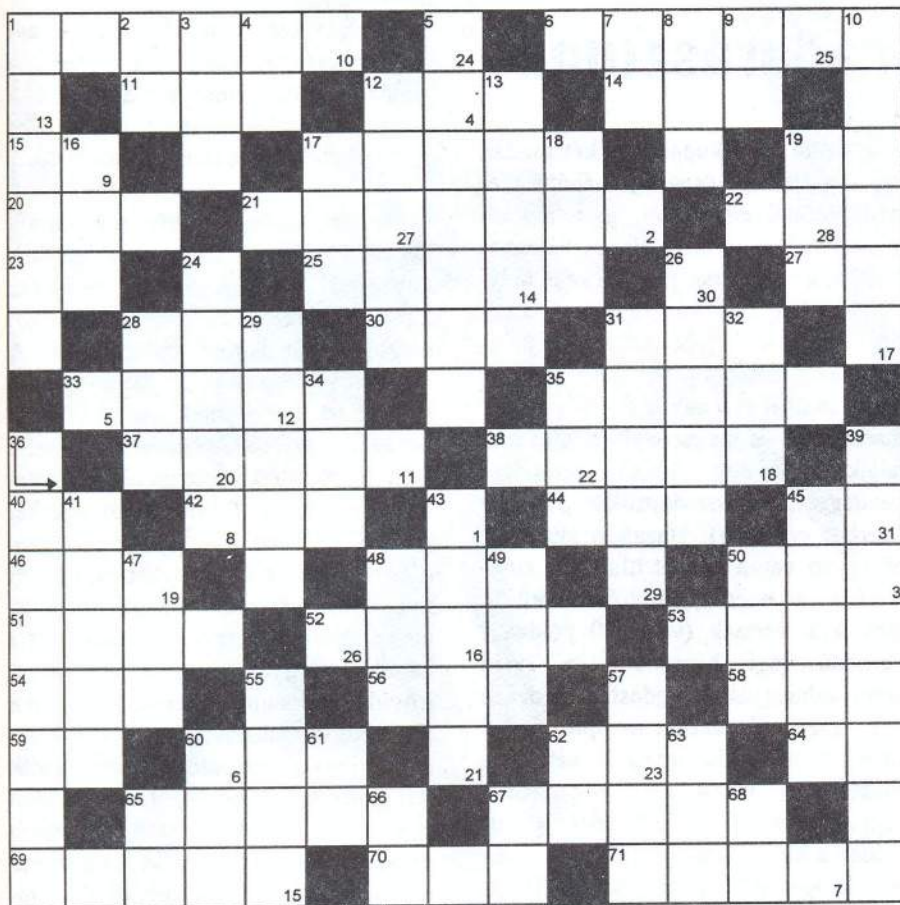
Schmidt Egon

BirdLife-partnereink

Név: Norsk Ornitologisk Forening (NOF) • **Magyar név:** Norvég Madártani Egyesület • **Alakulás éve:** 1957 • **Taglétszám:** 5500 • **Folyóirat:** *Vår Fuglefauna* (5) *Fauna Norvegica/Cinclus* (2) • **Elnök:** Frode Nordang Bye • **Fizetett alkalmazottak száma:** 5 • **Cím:** Seminarplassen 5, N-7060 Klébu, Norway • **Tel.:** +47 72 83 11 66 • **Fax:** +47 72 83 12 55.

Vadgerle

A rejtvényben a rövid és hosszú ékezetek között nem teszünk különbséget.

A rejtvény kis számmal jelölt négyzeteiből a betűket az alsó háló megfelelő négyzeteibe írva a keresztrejtvény megfejtéseként, Boccaccio, Giovanni (1313?-1375) olasz író-költő egyik mondását („A fülemüle” című munkájából) kapjuk.

VÍZSZINTES:

1. Latinul sziget. 6. Város a Kelet-Alpokban, Noricum királyságban. 11. Dyn. 12. Kerület röviden. 14. Vízínövény. 15. Svédországi és thairföldi autójelzések. 17. Kiáltoz. 19. Betűt vet. 20. Ilyen védelem is van. 21. Sivatag Észak-Afrikában. 22. Beszéd. 23. Orosz folyó. 25. Két szó: nem oda, szolmizációs skála. 27. Argon vegyjele. 28. Egyforma betűk. 30. Color kö-

zepe. 31. Könnyezik. 33. Létezik ilyen sugárzás is. 35. EAK folyója. 37. Volt nép. 38. Gyomrába juttatott. 40. Pápmérték. 42. Kötözőszer. 44. Súlyolószermárka. 45. Helység Vas megyében. 50. Verssor végződés. 51. Férfinév. 52. Had. 53. Örök város. 54. Szesz ital. 56. Szőlő leve. 58. Ilyen határozó is van. 59. Telesport röviden. 60. Pest megyei helység. 62. Titokban figyel. 64. Asszonyképző. 65. Van ilyen tulajdonos is. 67. Televízió társa. 69. Ókori város az Adriai-tenger partvidékén. 70. Itt született Szarvas Gábor nyelvész is. 71. Békés megyei helység

FÜGGŐLEGES:

1. A görög mitológiai alak. 2. Szelen vegyjele. 3. Parancsolója. 4. Puskát süt el. 5. Boiota mitikus királynak, Athamasznak eltaszított felesége volt. 7. Kémiai elem. 8. Kocsi keréken van. 9. Csak félig Edit. 10. A hajnalpír ró-

mai istennője. 12. Bentről kinyújtó. 13. Alarm. 16. Somogy megyei helység. 17. Dohányzik. 18. Tor keverve. 19. Romániai folyó. 24. Nagyon fázik. 26. Étkező eszköz. 28. Egyesült Arab Köztársaság röviden. 29. Ilyen mű is létezik. 31. Rohanó. 32. Csúf. 34. Azt keverve. 35. Nyaral, de csak félig. 36. A szabadság római megszemélyesítője. 39. Görög szónok és politikus volt. 41. Római hadvezér (i.e. 46 k-i. sz. 9). 43. Hal fogó eszköz. 45. Férfinév. 47. Lom párja. 48. Vulnus. 49. Kanalaz. 50. Omladék. 55. Francia regényíró volt. 57. Hét egyik napja. 60. Kést élez. 61. Tellur vegyjele. 62. Hamis fordítva. 63. Dunántúli csatorna. 65. Titán vegyjele. 66. Kicsinyítőképző. 67. Rádium vegyjele. 68. Orosz folyó.

Beküldendő az alsó hálóban kialakuló idézet. Beküldési határidő: 1995. december vége. A helyes megfejtők között könyvjutalmat sorsolunk ki.

megfejtés

Folyóiratunk II. évfolyamának 4. számában megjelent rejtvény helyes megfejtése:

Vízszintes:

- 2. BATLA
- 7. HARIS
- 73. KÍGYÁSZÖLYV

Függőleges:

- 1. ÜSTÖKÖSGÉM
- 6. NYÍRFAJD
- 11. DARÁZSÖLYV
- 59. HÉJA
- 61. BESE

nyertes

A helyes megfejtők közül Csizmazia Eszter *Schmidt Egon: Madárvédelem a ház körül* c. könyvét nyerte, amit postán küldünk el. Gratulálunk!

Hibaigazítás

A Madártávlat 2. évf. 4. számában megjelent zuzmós cikk képaláírásai sajnos meg lettek cserélve. A tévedésért a cikk írójától-rajzolójától és az olvasóktól is elnézést kérünk.

A Hortobágyon madarásztunk

A történet még tavaly októberben kezdődött, mikor is a Budapesti HCs. negyvenegynéhány tagja Juhász Imre tagtársunk szervezésében egynapos kirándulást tett a Hortobágyra. Többünknek ez volt az első igazán jó madarászata, hisz a megfigyelt fajok között az ugartyúk (*Burhimus oedicnemus*), a pusztai ölyv (*Buteo rufinus*), a halászsas (*Pandion halietus*) és a napot a több ezer daru (*Grus grus*) felejthetetlen vonulása zárta. Sokan végérvényesen beleszerettünk a magyar pusztába.

A visszatérésre majd egy évet kellett várnunk, de hosszú szervezés után idén szeptember 2-án hajnalban elindultunk hárman, Bodor Gabi, Hofbauer Gusztó és jómagam az „év madarászatára”. Már útközben ért egy kellemes meglepetés: a felkelő nap első sugaraiban kék vércsék (*Falco vespertinus*) fürdöztek az út menti dróton, békésen türve a fotózást. Valamennyi fény közül ezt szeretem a legjobban: nagyon kellemes, meleg

hangulatot ad a képnek. A két madár, egy fiatal és egy öreg tojó néhány méterre üldögélt egymástól, így remek alkalom nyílt a tollazat alapos összehasonlítására. Másnap délután már helyi vezetőnkkel, Gáborral indultunk megfigyelésre. Az egyik pusztán egy kisebb tűzokcspatot (*Otis tarda*) vettünk észre, melyet másnap a svájci vendégmadarászok is megcsodáltak. Ugyanitt találkoztunk egy tipikus hortobágyi vendéggel, a rozsdástorkú pityerrel (*Anthus cervinus*). Hazafelé láttuk az elhagyott tanya tetején üldögélő kuviót (*Athene noctua*), miközben körülöttünk kék vércsék (vagy 30 példány) tartottak légi bemutatót: a rajzó szárnyashangyákat fogdosták. Érdekes volt, hogy még ezeket az apró, 1–1,5 cm-es rovarokat is először lábukkal ragadták meg, utána csőrükhöz emelve fogyasztották el. Következő nap hajnalban a kb. 25 km-re levő halastavakhoz látogattunk el kerékpárral. Itt az első új madárfaj a kis kárókatona (*Phalacrocorax pygmeus*) volt, melyből egy tavon 10 példányt figyeltünk

meg. Érdekes volt összehasonlítani nagy rokonával, mely a mellette lévő etetőkarón ült. Szinte fele akkora, és a torka nem világos, mint amazé. Kis gyakorlattal röptében is felismerhető.

A környéken a levegőben állandóan dankasirályok (*Larus ridibundus*), küszvágó csérek (*Sterna hirundo*), fattyúszerkök (*Chlidonias hybrida*) mozogtak, de láttunk halászsast is. A nádban vágott úton guvatok (*Rallus aquaticus*) keresgéltek, sőt kis türellemmel menyétet is sikerült odacsalogtatnunk és „tönkrefotóznunk”. Hazafelé megnéztük a falu temetőjének kápolnájában lakó gyöngybaglyot (*Tyto alba*). Őt szinte teljes sötétben, úgy fél nyolc táján sikerült megpillantanunk, amint sejtelmes körvonala megjelent a kápolna tornyának egyik ablakában. Rövid éjszaka után a harmadik napon a Hortobágyi-halastavat vettük célba. Az egyik limikólacsapatban sárszalonnák (*G. gallinago*), cankók, sirályok között egy téli ruhás kőforgatót (*Arenaria interpres*) azonosítottunk. Ez a madár a magas északon költ, de vonulása során rendszeresen megfigyelhető hazánkban is. Az egyik lecsapolt halastavon óriási madártömeg várt minket és a pont akkor odaérkező svájciakat. Alkalmunk nyílt megcsodálni, milyen felszereléssel madarásznak külföldi kollégáink, több százezer forintos teleszkópok és keresőtávcsövek sorakoztak a parton, illetve lógtak a nyakakban. Olyan „műszerek”, melyekről a hazai átlag madarász csak álmodozhat, úgyhogy az ebédszünetben alaposan végigpróbálgattuk az összeset és ki-ki eldöntötte, melyet vesz, ha egyszer nagyon gazdag lesz. De hogy a madarakról is szóljak (illetve írjak): tömegfajnak számítottak a sárszalonna, a nagy goda (*Limosa limosa*), a nyári lúd (*Anser anser*), a nagy póling (*Numenius arquata*), a selyem- vagy üstökösgém (*Ardeola ralloides*) és a kis vöcsök (*Tachybaptus ruficollis*). Három partfutófaj (havasi-, apró-, Temminck partfutója), parti (*Charadrius hiaticula*) és kis lile (*Ch. dubius*), csörgőrece (*Anas crecca*), szürke cankó (*Tringa nebularia*), és sárgalábú sirály (*Larus cachinnaus*) volt megfigyelhető. Ez utóbbi kb. egy méternyire álldogált egy ezüstsirálytól (*Larus argentatus*). Érdekes volt így egymás mellett két faj. A tó túlsó felén

Erdei cankó

Fotó: Szaák Tamás

Bakcsó

Fotó: Szaák Tamás

egy csapat daru tartózkodott és az egyik táncba is kezdett, ám a déli melegben hamar „kimulatta” magát. A nagy madártömeget többször „levegőbe emelte” egy-egy arra vitorlázó barna rétihéja (*Circus aeruginosus*) vagy karvaly (*Accipiter nisus*). A rétihéja megjelenésére csak a sirályok rebbentek föl, míg a karvaly az egész madárnépet megmozgatta. A ragadozóknál tartva: a svájciak előző nap láttak békászósast (*Aquila pomarina*) és parlagi sast (*Aquila heliaca*) is. Nekünk ugyan ezekhez nem volt szerencsénk, ám kárpótolt helyettük 2 (bátran mondhatom) szenzációs madár. Az egyik ebben a tömegben került „távcsővégre”, méghozzá harmadmagával (jóllehet a magányos előfordulás is kuriózum...). Ez a madár pedig a sárjóró (*Limicola falcinellus*)! Vezetőnk avatott szeme hamar megakadt a tömegtől kissé távolabb keresgélő trión. Lett is nyüzsgés a teleszkópok kö-

rül, mihelyt fennhangon közölte a madár latin, majd francia, német, svéd végül orosz nevét (elnézést ha valamelyiket kihagytam volna). Mindenki látni akarta a ritka jövevényt, hisz tőlünk nyugatabbra szinte egyáltalán nem fordul elő. A nagy látószögű 30-szoros

Pocgém

Fotó: Hofbauer Gusztáv

(fluorit) lencsével kitűnő fényviszonyok között, közepes távolságból figyeltük a madarakat, így jól látszott a legfőbb faji bélyeg, a fej csikozottsága.

A másik különleges madár csak két napnyi „hajkurászás” után lett meg. Pontosabban már előbb is megvolt, csak nem voltunk benne biztosak, hogy azt látjuk, amit szeretnénk látni. Végül, mint annyi más esetben, most is Gábor győzött meg róla, hogy amit megfigyeltünk az egy feketefejú sirály (*Larus ichthyaetus*)! Ez a faj még a sárjórónál is ritkább, hazánkban eddig csak néhány alkalommal észlelték. Már hosszabb ideje a területen tartózkodott, így reméltük, hogy mi is „összefutunk” vele. A madár egy téli tollruhás, öreg példány volt, ezért volt kissé bizonytalan az azonosítás. Tovább nehezítette a meghatározást a hatalmas vízfelület, a rendkívül nagyszámú egyéb sirály és nem utolsósorban a temérdek szárnyashangya, melyek akkor is rajzottak és a szerencsétlen, kétségbeesetten fújó, köpködő és hadonászó madarász egész arcát, távcsővét, határozókönyvét beletétek, egyébként úgy kell neki minek akar mindenáron feketefejú sirályt látni. A madár nagyságra az ezüstsirályra emlékeztet. A nagy távolság ellenére 40-szeres teleszkóppal aránylag jól látszott a csőr végén a fekete szín, a tarkó piszkosszürke színe, valamint a hát mintázata. Ottlétünk utolsó napján Gáborral barangoltunk be néhány távolabbi pusztát. Szép élmény volt ismét megfigyelni a vadászó kék vércséket, a csőrükben siklóval fölének köröző kígyászolyveket, a hatalmas csellőpókot és a még éppen nyíló sziki őszirózsát.

Posztós Csaba

Szabadkígyósi Tájvédelmi Körzet

A Szabadkígyósi Tájvédelmi Körzet élővilágáról szeretnék pár mondatban beszámolni. Mi itt a szomszéd faluban – Újkígyóson – ezt a területet csak „Nagyerdőnek” hívjuk. Igazából nem olyan iszonyú nagy, de a Békés megyei erdőterületekhez viszonyítva elég nagy. Madárvilága tekintetre méltó, mert a tenyésztett fácánok mellett még megtalálhatók a cinegék egyes fajai és a pintyfélékből is elég sok él itt. A Nagyerdő keleti része egy hatalmas pusztára nyílik, ahol egerészölyvek – néha nyolcan-tizen – szoktak körözni. A füsti- és molnárfecskék repülő rovarokat szedegetnek és ha valamelyikük héját vesz észre, hangos csiviteléssel jelzi a többieknek a betolakodót, amelyre néha négyen-ötten is rárepülnek, hogy elkergessék. A fácántelepekre is gyakran berepül egy-két ölyv vagy héja. Ezeket a vadászok könnyörtelenül lelövik. A fakopáncsnak kopácsolása hallatszik egész nap, a rigók énekével keverve. Néha egész fákat képesek a fekete harkályok lehántolni. Este pedig a fülemülék próbálgatják hangjukat, és a sűrűbb részeken baglyok figyelnek türelmesen a prédára várva.

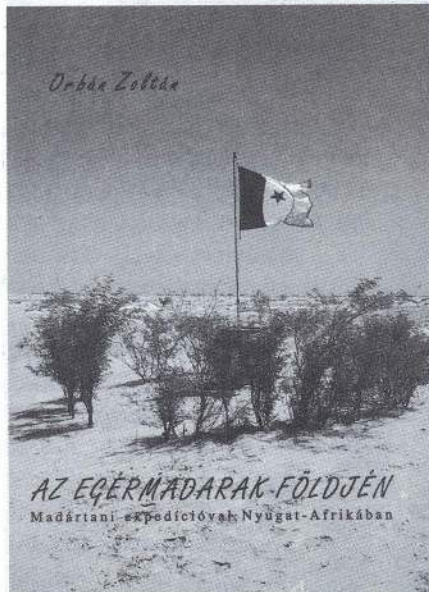
Emlősök közül – az erdőben és az erdőszéleken – a legkisebbtől a legnagyobbig minden megtalálható. Mezei pockok az erdőszélén és a pusztában, erdei egerek a fa tövében ázott fészükben. Élnek még itt őzek, vaddisznók és váltóvadként gímszarvas és a dämvad. A rókák és a görények pedig sötétedés után kezdik a vadászatukat. Hüllők közül a zöld gyík érzi otthonosan magát.

A fák nagyobb része tölgy, kőris, akác és nyárfa, de ezeken kívül megtalálható a vadrózsa és a kőkény is. Meggyőződésem szerint az erdő legnagyobb része tiszta, csak a falu felé eső oldalán vannak kisebb-nagyobb, „szemétkupacok”. Ha még ezek sem lennének akkor lenne igazi a Szabadkígyósi Tájvédelmi Körzet.

Jarabek Imre

hirdetések

• **Megjelent** Orbán Zoltán: *Az egermadarak földjén* c. könyve, mely egy nyugat-afrikai madártani expedíció éredkfeszítő leírása. Az ornitológiai érdekességeken túl a szerző szemléletesen írja le kalandjait többek között az afrikai hatóságokkal, a támadó óriáskígyóval vagy a táborban dagonyázó varacsos disznóval. A 248 oldalas, színes fotókkal illusztrált könyv korlátozott példányszámban kapható az MME-nél. Ára: 750 Ft.

• **Keresem:** W. Makatsch.: *Die Eier der Vögel Europas I-II.*, Sterbecz I.: *Vízivad* c. művét, valamint az 1966–67. évi *Aquila* 73–74. számát. **Elcsérellem:** Székesy V.: *XXI. Madarak* c. kötetét. Balázs Béla, 3543 Miskolc, Munkás u. 8. Tel: (46)375-734

• **Eladó** egy 15x60-as Ceiss Del Forten állványra rögzíthető, jó állapotú „madarász” távcső bőr tokkal. Ára 35.000 Ft. Érdeklődni lehet reggel és este a (1)129-1248-as telefonszámon.

• **Megvételre keresem:** a *Madártávlat* I. évfolyam 3., 4., 5., számát és a Vörös könyvet. Ambrus Béla 3372 Kömlő, Bocskai u. 99.

• **Keresem** a *Madártávlat* I/3., I/5. és a II/1. számait. Kovács Attila, 2900 Komárom, Csillag ltp. 36.

• **Balkáni fakopáncssal** kapcsolatos kutatásaimhoz keresek a fajt ábrázoló (lehetőleg színes) dia, ill. papírképeket. A képek állagának megőrzését garantálom, és minden jelentkező nevét megemlítem cikkem „Köszönetnyilvánítás” című részében. Sürgős! Várom jelentkezését: Gerard Gorman 1399 Bp., Pf. 701-1047

• MADÁRNAPTÁR

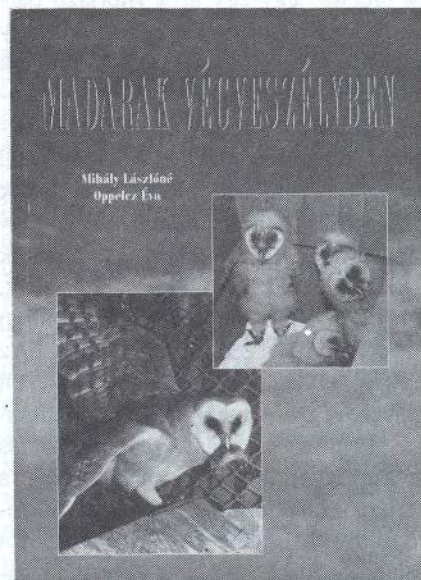
Nagy méretű (23x36 cm) 1996-os madaras falinaptár kapható az MME Központi Irodájában 240 Ft-os áron.

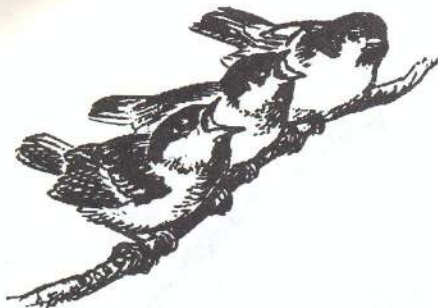

• **Gyűjteményembe** mindenféle madárhang lemezeket (CD, LP) veszek vagy cserélek. Másolok is. Válaszborítékot kérek! Fazekas József 4133 Konyár-Sóstó, Móricz Zs. 2.

• A Madártani Intézet Könyvtára adományként vagy megvételre keres régi és új AQUILA köteteket. (1)156-2133 Btki József

• **Megjelent** Mihály Lászlóné Oppelec Éva: *Madarak végveszélyben* c. könyve. A szerző, aki évtizedek óta foglalkozik madarak mentésével és gyógyításával, e könyvében saját tapasztalásait írja le. Ára: 495 Ft, megrendelhető 6791 Szeged, Pf. 26.

Sirályok

Szürke, nyirkos, undorítóan nedves, hideg novemberi ködöt vág arcomba a szél, amint felhajtott gallérral, gyalogosan igyekszem át a Margit-hídon Pestről, Buda felé. Tömött sorokban araszolnak az autók a reggeli csúcsforgalomban maró füstöt okádva, amely még sűrűbbé teszi a novemberi ködöt. Fülcsikétítő zajukat a villamos átható csengetése tudja csak túlharsogni, amint a hidat megrengetve dübörög el közöttük.

Megállok a szigeti-bejáró köerkélyén, és lenézek a vízre. A Duna vízállása alacsony, ezért a hídláb alja szárazon áll a zavarosan örvénylő és helyenként olajfoltoktól szivárványos víz által körülfolyt zátonyon. A zátony tele van sirályokkal. Mintha sok száz fehér vattapamacssal szórta volna tele valaki a piszkos, olajfoltos köveket. A madarak behúzott nyakkal gubbasztanak alattam, mintha fázának, bár tudom, hogy ez nem így van, mert ilyen tollazatban nem lehet fázni. Egyszerűen nincs miért röpködniük, így aztán nem is röpködnek. Vagy talán valahol jólaktak és most békésen emésztenek? Persze ez is lehetetlen, mert aki gondozott már valaha sirályt, az jól tudja, hogy ezeket a madarakat szinte nem is lehet jóllakatni. Előveszem táskámból a tegnapi maradt kenyérvéget, amit a sirályok kedvéért hoztam magammal. Ennyi madárnak ez persze nem sokat jelent, de legalább kicsit megröptetem őket. Ledobom az első kenyérdarabkát a gubbasztók közé. Alig ér vízre a falat máris egy csapásra megváltozik a kép! A fehér „vattapamacsok” megelevenednek, szárnyat bontanak, és éles rikoltozással vetik magukat a zsákmány után! A leggyorsabb madár már kapja is ki a vízből a kenyeret és miközben úszóhártyás lábával a vízre tapos el is nyeli – csak úgy röptében – a megszer-

zett morzsát. Néhányan megpróbálják ugyan elragadni a falatot szerencsés fajtársuktól, de a rutinosabbak nem törődnek vele, hanem emelkedni kezdenek, mert tapasztalatból tudják, hogy az élelem az „emberből hullik”, aki a hídon áll.

Kezemben a kenyérdarabbal dobásra készen várom az első madarat amely – mintha szélesebb lift röptette volna fel – már meg is jelenik előttem. Megáll a levegőben egy pillanatra és fürkészően néz rám, mintha azt kérdezné:

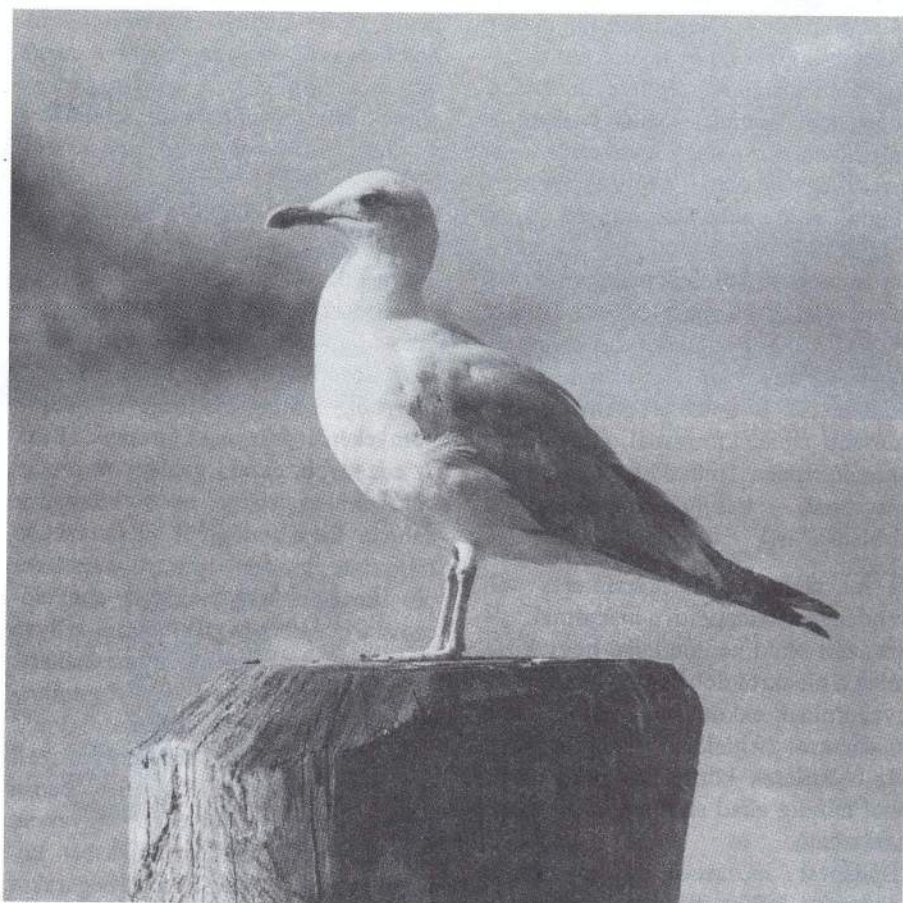
– Na mi lesz? Dobod, vagy nem dobod?

Várom egy kicsit, mert gyönyörködni akarok benne. Hófehér farktollai, hamuszürke szárnyfedői elárulják, hogy nem idei madárral van dolgom. Fehér fejtollain csak egy – a szem mögött elhelyezkedő – barna folt árulkodik arról, hogy nemrég még szép csokoládébarna „nászmaszkot” viselt, de már téli tollazatban van. Úszóhártyás piros lábaival egyensúlyoz előttem, és kiterjesztett szárnyait szinte mozdítania sem kell, mert a szél elég erős ahhoz, hogy – szembe fordulva vele – fenn-tartsa a levegőben.

A csőrét célozva elhajítom a kenyeret. A dobás jól sikerült, szinte „csont nélkül” tűnt el a falat a sirály torkában! A madár balra billen, ráfekszik a szélre és már viteti is magát, hogy egy nagy kört téve újra beálljon a sorba.

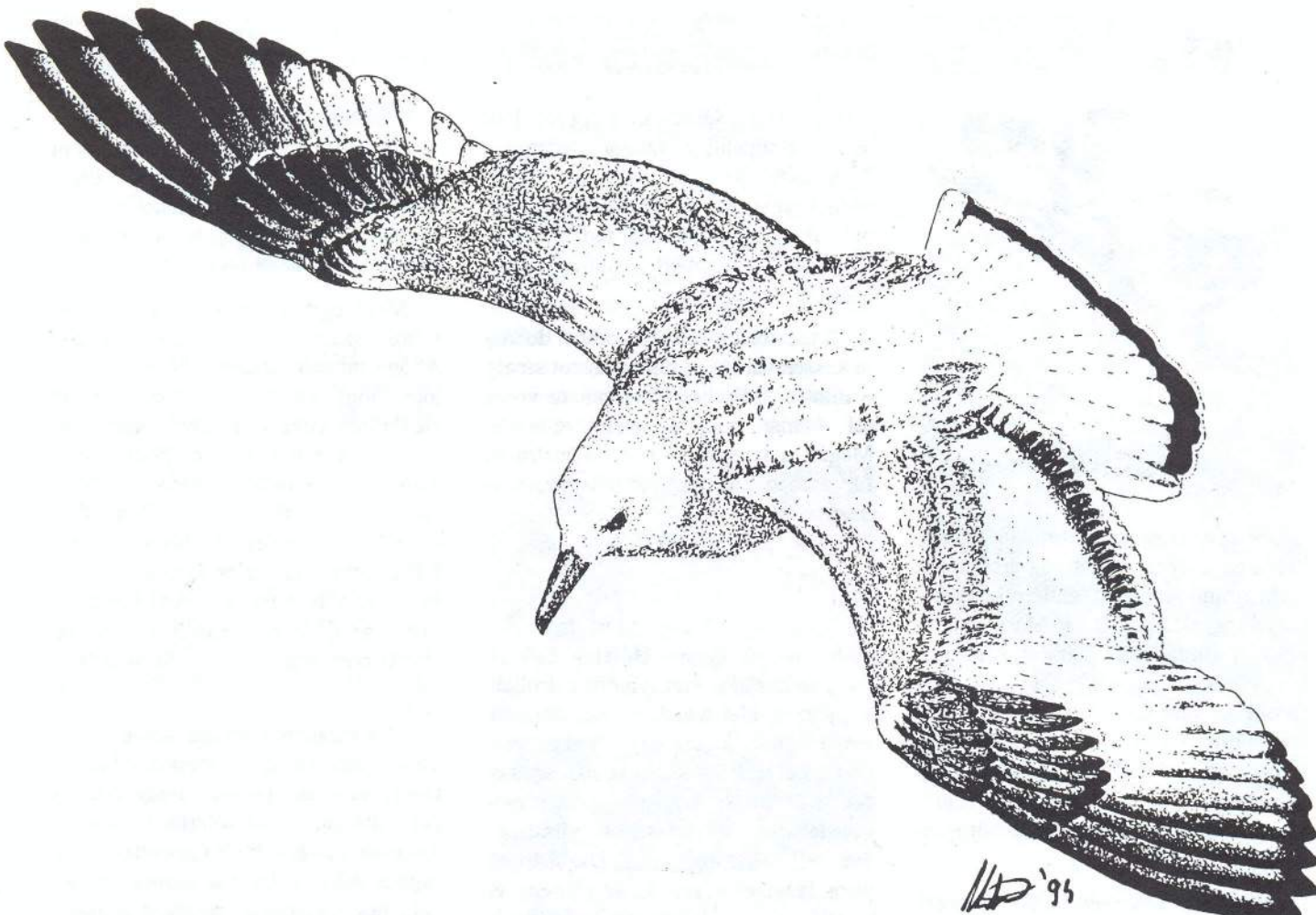
Most egy fekete farokvégű, barna foltos szárnyfedőjű madár érkezik. Ahogy megáll előttem a levegőben látom, hogy ennek a lába nem olyan élénkpiros mint az előzőjé, hanem inkább csak narancssárga. Pedig ez is dankasirály – mint az összes többi –, de ez egy idei fiatal madár. Ennél fogva eléggé ügyetlen is ahhoz, hogy a feléje dobott kenyeret kiejtse a csőréből, legalább öt másik sirályt készítetve ezzel arra, hogy szédítő zuhanással igyekezzen megszerezni a lehulló falatot.

Már legalább harminc madár kering körülöttem, és egyre többen érkeznek távolabbról is. Tudom, hogy néhány perc múlva, – ha kitarzana addig a muníció – akár a több kilométer távolságban pihenő sirályok is megjelenének, hogy kivegyék részüket a könnyen megszerezhető élelemből. Arról persze szó sincs, hogy a madarak „szólnának” egymásnak, (majd ha bo-

Dankasirály

Fotó: Zsoldos Árpád

Dankasirály

Grafika: Kertész Róbert

londok lennének) hanem a dolog úgy működik, hogy a legközelebbi madár felkapja a vízre hulló falatot, mire egy távolabbi arrafelé repülve megnézi, hogy nem maradt-e valami ehető a helyszínen. Ezt a nagy igyekezetet észreveszi egy távolabbi sirály és sietősen elindul ő is abba az irányba, amit megint csak meglát egy még távolabbi sirálycsapat valamelyik tagja, mire persze megindul az egész csapat! Így aztán érthető, hogy miként tud olyan hihetetlenül rövid idő alatt sokszor több száz madár is összeseregleni egy kiadósabb táplálékforrásnál. (Egyébként hasonlóképpen működik az afrikai szavannák keselyűcsapatának a „hírlanca” is.)

A dankasirályok rendszeres téli vendégei a budapesti dunapartnak, de azt azért senki ne gondolja, hogy kizárólag a hidakról dobált kenyérdarabkák gyakorolnak ekkora vonzerőt ezekre a madarakra! Leginkább a nagy szennyvíz beömlések környékén portyáznak, ahol mindig akad számukra valami kihalászható és ehető hulladék. (Budapest háztartási szennyvizének több mint 80%-a minden tisztítás nél-

kül ömlik a Dunába! A maradék 20% pedig olyan „szűrőberendezésen” folyik keresztül, amin legfeljebb a mosógép akadna fenn). A madárgyűrűzéseknek köszönhetően a dankasirályok vonulási szokásait meglehetősen jól ismerjük. Tudjuk, hogy a magyarországi halastavakon, tavak szigetein költő állomány ilyenkor novemberben már a Földközi-tenger mellékén, főleg Olaszországban telel. A téli vendégeink pedig – mint az előttem keringők is – elsősorban északi, észak-keleti irányból, Leningrád, Riga és Tallin környékéről érkeznek hozzánk. Ezek az edzettebb, északi példányok azután valószínűleg egész télen kitaranak nálunk. Ez a rendkívül alkalmazkodó faj, szinte minden szerves anyagot képes megenni, ami lecsúszik a nyelőcsövén. És hogy a nyelőcsőve milyen tágulékony, azt magam is tapasztaltam, amikor egy sérült dankasirályt gondoztam, amelyik egy alkalommal egymás után három jól fejlett fehéregeret nyelt el a szemem láttára! Költési időben a fészektelepek környékén gyakran megfigyelhető, amint a magasban keringő csapatok rajzó cserebogarakra

vagy gabonaszípolyokra vadásznak. De az is előfordul, hogy ellepik a környék cseresznyefáit, és a piros gyümölcsökkel etetik meg a fiókáikat. Ősszel pedig a szántó traktort követik, hogy a föld alól kifordított rovarokkal, mezei pocokkal töltsék meg örökké éhes gyomrukat.

Többször megfigyeltem, ahogy a folyók holtágainak iszapos részein a sekély vízben a sirályok úszóhárttyás lábukkal toporogva felkavarták az iszapot és a zavaros vízből apró állatkákat kapkodtak fel.

Közben elfogyott a kenyér, a sirályok pedig szétszéledtek. Elindulok a hídon vissza Pest felé az autók fűlisketítő zajában, és miközben szívom a tüdőmbe a mérges gázokat, arra gondolok, ha az emberiség buzgó munkálkodásának eredményeként – ami arra irányul, hogy minél több kényelmet és anyagi hasznot harcoljon össze magának – mégiscsak sikerülne elpusztítania az életet maga körül, nos, a sirályok talán még ezt is túlélnek.

Zsoldos Árpád

Parlagi sas

Fotó: Péchy Tamás

J&B
RARE
SCOTCH WHISKY

Válogatás Muray Róbert festményeiből

